

Serkan Polat

Dr. Öğr. Üye., Yozgat Bozok Üniversitesi/Fen Edebiyat Fakültesi/Tarih Bölümü, Yozgat/Türkiye
Assist. Prof. Dr., Yozgat Bozok University, Faculty of Arts and Sciences/Department of History,
Yozgat/Turkiye

eposta: serkan.polat@bozok.edu.tr

<https://orcid.org/0000-0003-0637-3345> - RorID: <https://ror.org/04qvdf239>

Atıf/Citation: Polat, S. 2024. Çapanoğulları Örneğinde Osmanlı Devleti'nde Âyanlara Paye Tevcihi. *Avrasya Uluslararası Araştırmalar Dergisi*, 12/40, 377-402. <https://doi.org/10.33692/avrasyad.1509469>

Makale Bilgisi / Article Information

Yayın Türü / Publication Type:	Araştırma Makalesi/Research Article
Geliş Tarihi /Received:	02.07.2024
Kabul Tarihi/Accepted:	09.08.2024
Yayın Tarihi/Published:	15.09.2024

ÇAPANOĞULLARI ÖRNEĞİNDE OSMANLI DEVLETİ'NDE ÂYANLARA PAYE TEVCİHİ*

Öz

Osmanlı padişahları, kendilerine itaatle bağlı ve verilen emirleri yerine getirmeye çalışan görevlileri, şevklerini artırmak amacıyla taltif etmişlerdir. Ödüllendirilecek kişilere genellikle hilat ya da kürk giydirilip hançer gibi kıymetli eşyalar verilmiştir. Özellikle XVIII. yüzyılla birlikte daha yaygın kullanılan yöntem, merkez görevlisi olarak addedilen kimi makamların taltif edilmek istenen kimselere paye suretiyle tevcihi olmuştur. Buna göre başkentte bulunup sarayda hizmet eden kimselerin işgal ettikleri görevler, ilerleyen dönemlerde yalnızca paye olarak taşradaki kimi âyanlara verilmiştir. Böylece onların sadakatlerinin, çalışkanlıklarının ve zor dönemlerde Osmanlı Devleti için faydalı faaliyetlerinin takdir edildiği etrafa gösterilmiştir. Dolayısıyla aslında sahip oldukları payelerle ilgili başkentte hiçbir vazifeleri bulunmayan seçkinler, bir anda kendilerini bir görevin içinde bulmuşlardır. Ancak payeler sadece bir takdir aracı olarak kullanılmamıştır. Bunlar, merkez-taşra ilişkilerinde sorun yaşandığı dönemlerde taşra seçkinleri için tehdit unsuru haline gelmiştir. Nitekim Osmanlı yönetimi, gücünü kırmak istediği âyanları, daha önce uhdelere verdiği paye ve görevlere dayanarak, İstanbul'a çağırıp onların burada fiilen hizmet etmelerini istemiştir. Bu sayede taşra seçkinlerinin nüfuz bölgelerinden bağını koparıp güçlerini zayıflatılmayı amaçlamıştır.

Bu çalışmada, Osmanlı Devleti'nin âyanlara payeleri hangi şartlar neticesinde verdiği Çapanoğulları örneğinde incelenmiştir. Payelerin taşra seçkinleri tarafından talebi, isteğin uygun bulunması, ilerleyen dönemlerde Osmanlı yönetimi ile taşra seçkinlerinin menfaatlerinin

* Bu makale Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı Yeniçağ Tarihi Bilim Dalı'nda 2017 yılında hazırlanan "Yenilikçi Bir Âyan: Çapanoğlu Süleyman Bey" başlıklı doktora tezinden üretilmiştir.

çakışması ve paye verilen kimselerin İstanbul'a çağrılmaları süreçleri arşiv kaynaklarına dayanılarak ortaya konulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Osmanlı Devleti, Âyan, Çapanoğulları, Paye.

CONFERRING TITLES ON AYANS IN THE OTTOMAN EMPIRE IN THE CASE OF ÇAPANOĞULLARI

Abstract

The Ottoman sultans rewarded officials who obeyed them and tried to fulfill their orders in order to increase their enthusiasm. Those to be rewarded were usually dressed in a hilat or a fur and given valuable items such as daggers. Especially in the eighteenth century, the more widely used method was the assignment of certain offices, which were considered to be central officials, to those who were to be honored by means of titles. Accordingly, the duties occupied by those who were present in the capital and served in the palace were later given to some âyans in the provinces only as titles. Thus, it was shown that their loyalty, hard work and beneficial activities for the Ottoman Empire in difficult times were appreciated. Therefore, the elites, who did not actually have any duties in the capital related to the titles they held, suddenly found themselves in a mission. However, titles were not only used as a means of appreciation. These became a threat to the provincial elites in times of problems in central-provincial relations. Indeed, the Ottoman administration summoned the ayans, whose power it wanted to break, to Istanbul on the basis of the titles and duties they had previously been entrusted with, and demanded that they actually serve here. In this way, it aimed to disengage provincial elites from their spheres of influence and weaken their power.

In this study, the conditions under which the Ottoman Empire granted titles to the ayans are analyzed in the case of Çapanoğulları. The request for the titles by the provincial elites, the approval of the request, the clash between the interests of the Ottoman administration and the provincial elites in the following periods, and the summoning of those who were given titles to Istanbul have been revealed based on archival sources.

Keywords: Ottoman Empire, Âyan (Local Notables), Çapanoğulları, Title.

Giriş

Osmanlı Devleti'nde, özellikle XVIII. yüzyılla birlikte güç ve etkilerini günden güne artıran âyanlar; İstanbul, toplum ve rakipleri nezdinde durumlarına meşruiyet kazandırmak istemişlerdir. Başarılı olabilmek için de Osmanlı yönetimi ile mutedil bir ilişki kurup devletin kendilerinden beklentilerini muhalefet etmeden yerine getirmişlerdir. Nitekim meşruiyetin kaynağını Osmanlı padişahının tevcih edeceği ünvan ve payelerde görmüşlerdir. Karşı taraf yani Osmanlı yönetimi de benzer kaygıları taşımıştır. Taşra ileri gelenlerinin toplum içinde meşru bir vaziyette bulunmalarının istenmesinin asıl gerekçesi; sefer lojistiğini oluşturan asker, zahire, mühimmat ve nakil hayvanı temini ile asayişin sağlanması, vergi toplanması, İstanbul'un iaşesinin karşılanması gibi konularda Osmanlı yönetiminin emirlerini uygularken

Çapanoğulları Örneğinde Osmanlı Devleti'nde Âyanlara Paye Tevcihi

ahalinin zorluk çıkarmasına mani olmaktır. Dolayısıyla emirlerin icrası sırasında âyanların tam bir başarı ile hareket etmelerini sağlayabilmektir. Böylece İstanbul, ahalinin temsilcisi konumundaki taşra seçkinlerinin güç ve otoritelerini ahali nezdinde artırarak talimatlarının hızlıca yerine getirilmesini amaçlamıştır (Özkaya 1994; Mert 1991: 195-198; İnalçık 2016: 69-95).

Osmanlı Devleti, çeşitli vasıtalardan yararlanarak güçlerini gün geçtikçe artıran taşra ileri gelenlerine, hem toplum hem de yönetim kademesi içerisindeki vaziyetlerini somutlaştırmak adına payeler vermiştir. Sözlük anlamı *rütbe, basamak, mertebe, mevki* (Parlatır 2011: 1345) demek olan paye kelimesi, ilmiye mensuplarına verilen rütbeye işaret etmektedir. Geniş manada ise memuriyetin fiilen yerine getirilmesi için değil yalnızca adının rütbe ya da ünvan olarak kişilere verilmesini nitelemektedir. Hâl böyle iken söz konusu memuriyetleri fiilen yerine getirenlerle paye şeklinde alanların teşrifatta eşit oldukları anlaşılmaktadır (Pakalın C. 2, 1983: 764; Unan 2007: 193). Çalışmanın konusunu teşkil eden paye tevcihleri, kelimenin geniş anlamını içeren, kişilere fiilen değil de ünvan olarak verilen görevleri kapsamaktadır. Bu çalışmada, âyanların hangi süreçlerin sonucunda payelerle taltif edildikleri Çapanoğulları örneğinde incelenmiştir. Nitekim Çapanoğulları, uzun yıllar aynı bölgeyi idare ederek Özkaya'nın da altını çizdiği üzere Anadolu'nun büyük hanedanlarından biri haline gelmiştir (Özkaya 1994: 129). Ayrıca Osmanlı yönetiminin gerek gördüğünde, verdiği payelere dayanarak âyanları İstanbul'a çağırma kararı aynı aileye ait örnekler üzerinde takip edilmiştir. Çalışmanın ana kaynağını ise Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi'nin çeşitli fonlarındaki defter ve belgeler oluşturmuştur. Buradaki veriler, konuyla alakalı telif eserlerle desteklenmiştir.

1. Âyanlığa Genel Bir Bakış

XVIII. yüzyıl Osmanlı tarihinde önemli gelişmelerin yaşandığı bir dönemdir. Taşrada idareyi fiilen ele geçiren ve askerî sınıf mensubu olmayıp, zaman içerisinde bu sınıfa giren âyanların değişip gelişen güçleri dikkat çeken gelişmelerdendir. Âyan kelimesi Arapça göz anlamındaki *ayn* kelimesinin çoğuludur. Terminolojide devletin ileri gelenleri (Devellioğlu 2004: 54, 56; Parlatır 2011: 126, 129) manasında kullanılmaktadır. Âyanlık uygulamasının benzeri ilk İslam devletlerinde de görülmektedir. Ancak bu uygulama Osmanlı Devleti'ne Anadolu Selçuklularından intikal etmiş ve süreç içerisinde farklılaşmıştır. Her Osmanlı şehrinde İstanbul'dan gönderilen görevlilerin dışında vilayet âyanları arasından seçilen bir âyan bulunmuştur. Başkent ile ahali arasında aracı pozisyonda işleri takip eden bu kişiler *re'îs-i âyan, resmî âyan, baş âyan* veya *aynü'l-âyan* şeklinde de anılmışlardır (Mert 1991: 195, 196).

Âyan ve eşraf; umumiyetle zengin tüccar, sözü dinlenir ihtiyar esnaf, din adamları, seyyid, şeyh ve kapıkulu gibi şehrin ileri gelenleri ile itibar sahipleri arasından çıkmıştır. Bunlar, XVI. yüzyılda resmî görevleri olmadan ahali ile devlet arasındaki ilişkilerin tertibinde rol oynamışlardır. Şehir yaşantısını ilgilendiren konularda, özellikle de Osmanlı yönetimiyle

münasebetlerin tesisinde ahalinin temsilcisi olan *şehir kethüdası* âyanların arasından seçilmiştir. Âyanlar, *mahalle avâriz akçası* vakıfları başta olmak üzere çeşitli vakıfların tevliyetini yürütmüşlerdir. Şehre getirilen yiyeceklerin ve burada üretilen ürünlerin fiyatları belirlenirken alıcı-satıcı haklarının korunmasını sağlamak, şehrin muhafazası, adaletin tesisi, idarecilerin kanun dışı davranışları sebebiyle görevden alınmaları gibi ahalinin padişahın taleplerini arzla iletme (Ergenç 1982: 106-112; Özdeğer 2000: 72; Ergenç 2012: 192-195), asker toplamak, zahire göndermek, şehre gelen vazifelileri ağırlamak âyanların diğer görevlerindedir. Dolayısıyla âyanlar, şehirlerin güvenliğinin temini noktasında yetkililere yardımcı oldukları gibi sefer organizasyonunun şekillenmesine de katkıda bulunmuşlardır (Ürekli 2000: 717).

Osmanlı klasik döneminde kurumların görevlerini eksiksiz yapmaları, âyanların toplum içindeki nüfuzlarını buldukları yerle sınırlamıştır (Mert 1991: 196). Ancak XVI. yüzyıldan itibaren sancak idaresindeki değişim, taşrada yaşanan karışıklıklardaki artış, vergi tahsilindeki problemler, merkezî otoritenin ve şehir kethüdalığı kurumunun zayıflaması gibi nedenlerle önem kazanan âyanlar nüfuzlarını buldukları yerlerin dışına yaymışlardır (Özkaya 1994: 99-112; Özkaya 1999: 167).

1683 Viyana Bozgunu sonrası zuhur eden iktisadî, sosyal ve siyasal sarsıntının akabinde Anadolu'daki sosyal çözülme artmıştır. Çözülme ya da değişim dönüştürme dönemi şeklinde de nitelendirilen süreç, yerel hanedanların güçlenmesine uygun ortam hazırlamıştır (Akdağ 1966: 233; Shaw 2008: 4, 5). Ocak 1695'te uygulanmaya başlanan malikâne sisteminin yaygınlaşması ve Anadolu'daki mukâtaaların birçoğunun anılan sistemle idaresi âyanları güçlendirmiştir. Ekseriyetle yönetime yakın malikâne sahipleri malikâne mukâtaalarını, mahallî münasebetlerde söz sahibi olmaları ve bölgeyi tanımaları dolayısıyla başarı elde ettikleri için mukâtaaların buldukları yerlerdeki âyanlardan yararlanarak yönetmişlerdir. Böylece genelde İstanbul'da ikamet eden malikâne sahiplerinin aksine mültezimlerin çoğu, mukâtaa bölgesi ya da yakınlarında yaşayan âyan ve eşraf arasından çıkmıştır (Akyüz 2009: 83; Genç 2010: 106, 107, 114, 169, 170).

Sancakların birçoğunun idaresinin muhassılığa tebdili ve mukâtaaların malikâne suretiyle verilmeye başlanması neticesinde mukâtaaları kolayca elde eden yerel ileri gelenler, siyasî nüfuzlarını kullanarak servet biriktirmişlerdir. Zenginleşip güçlenmeleri ve servetlerini evlatlarına bırakabilmeleri sayesinde ise taşrada yerel ailelerin etkileri artmıştır (Uluçay 1955: 16; Akdağ 1963: 57; Cezar 1965: 334; Özkaya 1978: 668; İnalçık 2016: 83). Zira idarî ve dinî makamlardaki yetkililer, şehirlerde emlak sahibi olup köylerde çiftlik tesis etmişlerdir. Vefatlarından sonra servetlerinin intikal ettiği evlatları ise buldukları yörenin nüfuzlu kimseleri arasına dâhil olmuşlardır (Akdağ 1950: 329, 330). Yerel hanedanlığın teşkili sürecinde evlatlara intikal eden servet, ekonomik lokomotif niteliğinde olmuştur. Neticede Osmanlı yönetimi İstanbul'un iâşesi, sefer lojistiği ve seferlerde nefer desteğinin

Çapanoğulları Örneğinde Osmanlı Devleti'nde Âyanlara Paye Tevcihi

sağlanabilmesi kaygısıyla âyan ve eşrafın nüfuzlarını artırmalarına müdahale etmemiştir (Nagata 1997: 50).

XVII. yüzyıldan itibaren reayanın tasarrufundaki toprakların kullanımını ele geçirmeye başlayan âyanlar, servetlerini gayrimenkule yatırmışlardır. Deruhte ettikleri mültezimlik görevleriyle de sermaye edinimini hızlandırmışlardır (Akdağ 1963: 51; Akdağ 1966: 244). Devlet hizmetinde yer alarak güçlerini zirveye taşımış, neticede daha geniş yetkilerle bölgelerinde otorite haline gelmişlerdir (Ergenç 2013: 408).

XVIII. yüzyılda yaşanan hadiseler âyan ve eşrafı daha da öne çıkarmıştır. Kimi vazifelerin devriyle pek çok meselede bunlar muhatap alınmışlardır. Âyanların maiyetlerindeki neferler devletin başlıca askerî birlikleri haline gelmiş, taşradaki olayların bastırılmasında bu neferlerden yararlanılmıştır. Asayişin sağlama, vergi tahsili ve asker temini konularında geniş yetkilerin verilmesiyle yerel idare artık âyanların eline geçmiştir. Ahali de âyanzâdelerin emri doğrultusunda hareket etmiştir. Arpalık usulünün yaygınlaşması ve sonrasında gerçekleşen mütesellim görevlendirmeleri, bahsedilen durumun sebeplerinden olmuştur. Zira klâsik usulde bey, görev mahalline ulaşınca kadar yerine vekil atamıştır. Arpalık uygulamasının yaygınlaşmasıyla, görev yerlerine gidemeyen bu yöneticiler yerlerine mütesellim göndermişlerdir. Böylece taşrada yönetim fiilen mütesellimlere geçmiştir. Önceleri kapıkulu mensubu olup bey veya paşa kapısına kapılanan kişilerden oluşan mütesellimler, vergilerin maktu hale gelmesinin ve mukâtaaların malikâne üzere verilmesinin etkisiyle vezir ve paşalar tarafından âyanlar arasından seçilmişlerdir. Bu gelişme, söz konusu görevlilerin taşra idaresinde etkilerini artırmalarına ve zamanla yönetici sınıfına katılmaya çalışmalarına yol açmıştır. Bunun sonuç vermesiyle yerel güçler taşrada, merkezden gelen yöneticilerden daha etkin bir konuma yerleşmişlerdir. Öyle ki vezir ve paşalar bir yıl veya bir yıldan da az sürede değişirlerken âyan kökenli mütesellimler yerliden olmaları ve vergi tahsilinde başarı göstermeleri sayesinde malî güçlerini artırmışlardır. Ayrıca bu etkileri sayesinde diğer âyanları ve kadıları kendi menfaatleri doğrultusunda kullanabilmişlerdir. Sancak mütesellimi olan âyanlar, zenginlikleri ölçüsünde maiyetlerinde kalabalık sekban ve levend bulundurmışlardır. Bunlardan eşkiyayla mücadelede istifade edilmesi, âyanların otoritelerini güvence altına alıp daha da güçlenmelerine vesile olmuştur (Orhonlu 1967: 45; Mutafçieva 1978: 182; Özkaya 1994: 117, 125; Akyıldız 1998: 209; İnalçık 2010: 334; Ergenç 2013: 397-399; İnalçık 2016: 74).

Yaşanan gelişmeler neticesinde, önceleri zenginliğinin ölçüsü önemsiz olmayıp âyan ve eşraf içerisinde seçilen şehir kethüdalarının yerini, yörenin servet sahibi olan ve serveti sayesinde gücünü artıran kişileri almaya başlamışlardır (Ergenç 2013: 410). Böylece Osmanlı yönetimi idarî görevlerin bir kısmına kapı kulları yerine, ahaliyi daha iyi yönetebileceği düşünülen bölgenin nüfuzlu ve itibarlı şahıslarını getirmiştir. Bu usul âyanları güçlendirirken enderun halkının taşra idaresindeki tekeline kırmıştır (Akdağ 1963: 51; Akdağ 1966: 244). Söz

konusu gelişmenin yaşanmasına İstanbul'un, merkezî eyaletlerde ve stratejik bölgelerde merkezden atanan görevlilerin hâkimiyetini sağlamaya çalışmasına rağmen âyan ailelerinin kısmen fiilî kısmen idarî ve malî görevleri yerine getirmeleriyle taşrada idareyi kontrol altına alıp otoriteyi yerelleştirmeleri yol açmıştır (Yaycıoğlu 2010: 673).

Birbirini tetikleyen gelişmelerin nihayetinde âyanlar, kendi yörelerinde sürekli idarecilik yapmaya başlamışlardır. Bu vaziyet, hanedan hüviyetine sahip büyük ailelerin zuhurunu hızlandırırken âyan kelimesi de yeni manalar kazanmıştır. Âyanların mevcut görevlerine ahali ve esnaf için mal sağlamak, erzak ve hammadde fiyatlarını tespit etmek, kamu yapılarının inşası ve tamiratını yapmak, eşkıyayla mücadele etmek, orduya savaşıcak nefer temin edip bunların ihtiyaçlarını karşılamak, orduya yük hayvanı göndermek, İstanbul'un iâşesi için hububat ve koyun sevk etmek, güherçile temin etmek, gemi yapımı için malzeme sağlamak ya da gemi yapmak, vergi ve mukâtaa gelirlerini tahsil etmek eklenmiştir (Akdağ 1963: 54, 58, 61; Mert 1991: 196; Özkaya 1994: 141-168). Gelişimini bahsedildiği üzere tamamlayan âyanlığın etkili olduğu yerler arasında Bozok sancağı da bulunmuştur. Bölgede, adlarından sıkça bahsedilen Çapanoğulları ile birlikte irili ufaklı âyan aileleri yer almıştır.

2. Anadolu'da Bir Büyük Hanedan: Çapanoğulları

Osmanlı taşrasında ünvan olarak paye tevcih edilen seçkinlerden biri de Çapanoğulları'dır. Çapanoğulları, XVIII. yüzyılın ilk yarısından başlayarak Osmanlı siyasal ve sosyal hayatında isimleri duyulan ve uzun süre bu etkilerini devam ettiren Anadolu'nun güçlü hanedanlarından. Bozok sancağında kendisini gösteren aile, vekâleten yönetimin unsurlarından istifade ederek etkisini yakın ve uzak çevreye yaymıştır (Duygu 1953; Uzunçarşılı 1974; Mert 1980).

Faruk Sümer'in belirttiği üzere ailenin ismi aslında Çaparoglu'dur (Sümer 1974: 324). Zira aileyle ilgili 1704-1705 tarihli, bilinen en eski kaynağı teşkil eden mezar taşında Çapar Ömer Ağa yazmaktadır. Sonraki tarihlerde ise özellikle arşiv vesikalarında ailenin ismi Çaparoglu/Çaparzâde, Çapanoğlu/Çapanzâde, Cabbarzâde ve Abdülcabbarzâde olarak kaydedilmiştir (BOA, A.İDVNSMHHM.d.: 133, s. 165, hkm. 1083; BOA, D.BŞM.MHF.d, no. 12682; BOA, C.AS, 26/1149; BOA, İE. ŞKRT., 5/440; Mert 1980: 22).

Çapanoğulları'nın kökenleri, buraya nereden geldikleri ya da bağlı oldukları aşiret ile ilgili şüpheye mahal bırakmayan, kesin bilgiler bulunmamaktadır. Bu sebeple yanıtız kalan sorular üzerinde farklı iddialar dile getirilmiştir (Duygu 1953: 5, 14, 33; Sümer 1974: 330; Mert 1980: 23, 24; Ocak 2014: 20). Bununla birlikte genel kabule göre aile Türkmen kökenlidir. 1832'de Yozgat'a uğrayan seyyah Charles Texier de Yozgat'ın, yörüklerin yayladığı Türkmen köyü olduğunu ve Çapanoğlu Ahmed Paşa'nın burada dünyaya geldiğini ileri sürmüştür (Texier 1340: 45). Çapanoğulları'nın Mamalu Türkmenleri voyvodalığı görevini yerine getirmelerinin, tehlikeler karşısında bu aşirete sığınmalarının ve Mamalu Türkmenleri'nin Bozok bölgesine iskânları sürecinin tesiriyle olsa gerek günümüzde ailenin Mamalu

Çapanoğulları Örneğinde Osmanlı Devleti'nde Âyanlara Paye Tevcihi

Türkmenleri'nden olduğu kabul edilmektedir (Mert 1980: 24; Orhonlu 1987: 81-85; Ocak 1992: 321).

İlk dönemleri hakkında yeterli bilgi bulunmasa da zaman içerisinde isimleri ön plana çıkan Çapanoğulları'nın Osmanlı Devleti'nde uzun süre görev almayı başarmaları, merkez-çevre ilişkilerindeki beklentiler sayesinde gerçekleşmiştir. Buna göre Osmanlı yönetimi, taşra seçkinlerinin emirleri kayıtsız şartsız yerine getirmelerini arzulamıştır. Özellikle savaş, isyan, kıtlık gibi olağanüstü dönemlerde sergileyecekleri üstün gayret, padişah nezdinde takdir edilmelerine ve yeni ünvan ve payelerle ödüllendirilmelerine vesile olmuştur. Tam aksi durum ise gözden düşerek nüfuzlarının kırılmasına yol açmıştır. Öyle ki koşulları iyi değerlendirip, güçlerini zirveye taşıyan âyanların bir kısmı devletin emirlerini zaman zaman yerine getirmeyerek tepkilerin odağında olmuşlardır¹. Çapanoğulları'ndan Ahmed Paşa ile ardılları olan oğulları Mustafa ve Süleyman Beyler, devletin takındığı tavra göre hareket etmişlerdir. Dolayısıyla Çapanoğulları'nın İstanbul ile ilişkileri, padişahın aileye bakış açısına göre şekillenmiştir. Bunlar, ilişkilerin gergin olduğu dönemlerde verilen emirlerin yerine getirilmesinde rehabet göstermişler, iyi seyrettiği dönemlerde ise cansiperane hizmet etmişlerdir².

Çapanoğulları'nın Osmanlı siyasî hayatında önemli bir aktör olarak belirmeleri, ailenin faaliyetleri açık şekilde tespit edilebilen ilk ferdi Çapanoğlu Ahmed döneminde gerçekleşmiştir. Kendisi, İstanbul'un muhtelif konulardaki emirlerini mümkün mertebe yerine getirerek *ağa* unvanıyla başlayan kariyerini önce *bey*, sonra *paşa* sıfatlarıyla sürdürmüştür. Ailenin hanedanlığa evrilme süreci de bu dönemde başlamıştır. Çapanoğlu Ahmed, 1732'de Mamalu Türkmenleri voyvodalığıyla devlete hizmet etmeye başlarken 1741'de Bozok voyvodası, 1745'te ise aynı sancağın mütesellimi olarak anılmıştır. 1752'de Tokat voyvodası olarak görevlendirilen Çapanoğlu Ahmed'e 1755'te Bozok voyvodalığı bu kez malikâne üzere tevcih edilmiştir (BOA, A.İDVNSMHH.d.: 139, s. 52, hkm. 162; BOA, A.İDVNSMHH.d.: 152, s. 30, hkm. 116, suret; BOA, A.İDVNSMHH.d.: 155, s. 330, hkm. 1237; BOA, A.İDVNSMHH.d.: 157, s. 140, 141, hkm. 443; KŞS, no. 133, s. 215, 216, belge no. 502; Duygu 1953: 15; Uzunçarşılı 1974: 216, 217; Özkaya 1978: 702-704; Mert 1980: 26-29).

¹ Konuyla alakalı iki önemli örneği Canıklizâdeler ile Kösepaşazâdeler oluşturmaktadır. Bu âyan aileleriyle ilgili şu çalışmalara başvurulabilir: Özkaya 1972: 483-525; Sakaoğlu 1998; Karagöz 2003; Serbestoğlu 2006: 89-105.

² Sultan III. Mustafa, Ahmed Paşa'yı idam ettirdikten sonra Bozok sancağının yönetimini Çapanoğulları'ndan birine vermeyip görev için bir süre farklı kişileri tercih etmiştir. Sultan I. Abdülhamid döneminde de aileye karşı sert söylemler olmuştur. Örneğin Sultan I. Abdülhamid, surre emini tayini için isim arayışında iken Çapanoğlu Süleyman Bey'i bu göreve getirme düşüncesini sadrazam ile istişare etmiştir. Çapanoğlu'nun insanlara zulmettiğine değinen padişah, surre emini tayin edilmesi halinde *belki yolda da canı cehennemde gider* diyerek aileye karşı öfkesini dışa vurmuştur. Ancak özellikle Sultan III. Selim döneminde Süleyman Bey'in Nizâm-ı Cedid hareketine desteği, ailenin gücü için önemli bir dönüm noktası olmuş ve İstanbul ile ilişkiler iyi seyretmiştir. Bahsedilen tüm bu süreç için bkz. BOA, AE. SABH.I, 293/19691; BOA, AE. SABH.I, 11/1012; Duygu 1953: 17; Uzunçarşılı 1974: 217-220, 229, 230; Mert 1980: 32-38.

Kendisine devlet nezdinde çeşitli görevler verilen Çapanoğlu Ahmed, 1755'te ahaliye zulmettiği için İstanbul'a şikâyet edilmiştir. Yargılandığı davalardan aklansa da hakkındaki şikâyetler devam edince bu davranışlarından vazgeçmemesi halinde malikânesinin kaldırılacağı hususunda uyarılmıştır (BOA, A.{DVNSMHHM.d.: 157, s. 155, hkm. 473; BOA, A.{DVNSMHHM.d.: 157, s. 155, hkm. 474; BOA, A.{DVNSMHHM.d.: 157, s. 155, hkm. 475; BOA, A.{DVNSMHHM.d.: 159, s. 285, hkm. 793; BOA, C.ADL, 80/4834; Duygu 1953: 15; Mert 1980: 28; Özkaya 1978: 705). Ancak adı her ne kadar şikâyetlerle gündeme gelse de bölgede güçlü bir idareciye duyulan ihtiyaç, 1758'de Yeniil hassı mukâtaası voyvodalığının malikâne üzere kendisine verilmesini sağlamıştır (BOA, A.{DVNSMHHM.d.: 162, s. 55, hkm. 136; BOA, C.DH, 304/15184; BOA, C.ADL, 84/5078; Mert 1980: 29). 1760'a gelindiğinde ise mîr-i mîrânlık rütbesi ve Rumeli beylerbeyliği payesiyle Sivas valisi yapılarak kariyerindeki en önemli göreve yükseltilmiştir. Böylece *beylikten paşalığa* terfi eden Ahmed Paşa yaklaşık iki yıl bu görevde kalmıştır (BOA, A.{DVNSMHHM.d.: 162, s. 83, hkm. 203; BOA, A.{DVNSMHHM.d.: 162, s. 89, hkm. 225; BOA, A.{DVNSMHHM.d.: 162, s. 363, 364, hkm. 1034; Duygu 1953: 16; Uzunçarşılı 1974: 217; Özkaya 1978: 705; Mert 1980: 30).

Ahmed Paşa, levend eşkiyasıyla mücadeledeki başarısı sayesinde 1763'te Çorum, 1764'te ise Niğde mutasarrıflıklarını arpalık suretiyle uhdesine almıştır (BOA, A.{DVNSMHHM.d.: 163, s. 119, hkm. 308; BOA, A.{DVNSMHHM.d.: 163, s. 346, hkm. 936; Duygu 1953: 16; Uzunçarşılı 1974: 217; Özkaya 1978: 705; Mert 1980: 31). Ancak hakkındaki şikâyetlerin devam etmesi, verilen görevleri yerine getirirken rehavet göstermesi, tevcihat zamanından önce Maraş eyaletini istemesi gibi nedenlerle yönetimin gözünden düşmüş ve 1765'te idam edilmiştir (BOA, AE. SMST.III, 309/24784; BOA, A.{DVNSMHHM.d.: 164, s. 210, hkm. 851; Duygu 1953: 17; Uzunçarşılı 1974: 217; Mert 1980: 31, 32).

Çapanoğulları, Ahmed Paşa'nın ölümünün ardından bölgedeki güç ve hâkimiyetlerini kaybetmemeye çalışsalar da Osmanlı yönetimi onların bölgedeki etkilerini kırmayı amaçlamıştır. Bu nedenle Paşa'nın tasarrufundaki Mamalu Türkmenleri, Bozok ve Yeniil has voyvodalıkları aile dışından kimselerin tasarrufuna verilmiştir (BOA, C.ML, 38/1747; Duygu 1954: 17; Karacaoğlu 2008: 387, 474). İstanbul, bu hamleyle ailenin güç kaynağını oluşturan yerlerin idaresini onlardan alarak Çapanoğulları'nın tekrar eski güçlerine ulaşmasını önlemeyi hedeflemiştir.

1766-1767 yıllarına doğru Mustafa Bey'in başıboş levendlerle mücadelesi Mamalu Türkmenleri mukâtaasının kendisiyle birlikte kardeşleri Süleyman ve Selim Beylerin malikâne suretiyle uhdelere verilmesine, dolayısıyla ailenin yeniden itibar kazanmasına vesile olmuştur (BOA, AE. SMST.III, 318/25565; BOA, C.ML, 554/22797; BOA, C.ML, 558/22924; Uzunçarşılı 1974: 220; Mert 1980: 34, 35). Osmanlı yönetimi bu kararla yumuşama emareleri gösterse de Bozok sancağını aileye vermeyip burada farklı kişileri görevlendirmiştir. Ancak bölgede güvenliğin sağlanması sırasında sorunla karşılaşılınca karar gözden geçirilmiştir.

Çapanoğulları Örneğinde Osmanlı Devleti'nde Âyanlara Paye Tevcihi

Neticede Osmanlı yönetimi, bölge dışından idarecilerle bu karışık havalide asayişin temin edilemeyeceğini deneyimlemiş ve Mustafa Bey, bölgenin eşkiyadan temizlenmesi koşuluyla 1768'de Bozok mütesellimi olarak vazifelendirilmiştir (BOA, A.İDVNSMHHM.d.: 165, s. 84, hkm. 235; BOA, A.İDVNSMHHM.d.: 165, s. 346, hkm. 1096; Duygu 1953: 18; Uzunçarşılı 1974: 220; Mert 1980: 35).

Mustafa Bey'in kardeşi Selim Bey, Osmanlı idaresi ile Çapanoğulları arasında yaşanan yumuşama sürecinin de etkisiyle Ekim 1769'dan Nisan 1770'e kadar Sivas mütesellimliği görevinde bulunmuştur (BOA, AE. SMST.III, 316/25381; Mert 1980: 37). Eylül 1770'te bu defa Mustafa Bey Sivas mütesellimi olarak görülürken kendisine Mayıs 1771 ile Şubat 1774'te yine aynı vazife verilmiş, daha sonra bu göreve bir başkası getirilmiştir (BOA, C.ML, 751/30606; BOA, C.DH, 245/12246; BOA, A.İDVNSMHHM.d.: 169, s. 108, 109, hkm. 188; Duygu 1953: 19; Mert 1980: 38). Yeniil voyvodalığıyla birlikte Bozok mutasarrıflığı görevinin 1772'den itibaren tevcih edildiği Mustafa Bey (Mert 1980: 39)³ 1773'te Kayseri mütesellimi olmuştur (KŞS, no. 155, s. 79, 80, belge no. 210; Özkaya 1994: 133). Eylül 1774'te surre-i hümayun eminliği görevinde bulunmuş (BOA, C.EV, 484/24500; Uzunçarşılı 1974: 221), 1775'te Çankırı mütesellimliğine getirilmiş, Eylül 1777'de ise Kırşehir mütesellimi tayin edilmiştir (BOA, A.İDVNSMHHM.d.: 166, s. 431, 432, hkm. 971; BOA, C.DH, 273/13606; Duygu 1953: 19; Mert 1980: 40, 41).

Mustafa Bey'in söz konusu idarecilik döneminde uğraşmak zorunda kaldığı belki de en önemli mesele Caniklizâdeler ile yaşanan mücadele olmuştur. Her iki aile de Amasya havalisinde nüfuz alanını genişletmek istediği için karşı karşıya gelmişlerdir. Birbirleri aleyhine genişleyen sınırlar ve idarî görevler, aileler arasındaki rekabeti körüklemiş ve anlaşmazlık silahlı çatışmaya dönüşmüştür. Osmanlı yönetiminin bu mücadelede Çapanoğulları'nın yanında yer alması Caniklizâdelerin hezimete uğramalarına yol açmıştır (Duygu 1953: 19, 20; Özkaya 1972: 501-513; Uzunçarşılı 1974: 221-223; Mert 1980: 40-45; Karagöz 2003: 18-26, 93-137).

Mustafa Bey'in 1782'de vefatının ardından ailenin ve bölgenin idaresi kardeşi Süleyman Bey'e geçmiştir (Ahmed Cevdet Paşa 1309: 171, 172; Uzunçarşılı 1974: 223, 224; Mert 1980: 46; Ahmed Vâsıf Efendi 1994: 279). Süleyman Bey, Nisan 1782'de zaman kaybetmeden ağabeyinin uhdesindeki Bozok ve Çankırı sancaklarını malikâne üzere tasarrufuna almış, Yeniil hassı voyvodalığı da kendisine verilmiştir (ÇŞS, no. 17, s. 8, belge no. 18; ÇŞS, no. 17, s. 36, 37, belge no. 52). Devlet hizmetine girmesiyle gerek idaresi altındaki bölgelerde gerekse de yakın ve uzak çevrede asayişin sağlanarak vazifelendirilmiştir (BOA, C.DH, 97/4832; BOA, C.DH, 258/12890; BOA, C.DH, 263/13124; Duygu 1953: 23; Köse 2013: 385-399). 1786'da

³ Süreyya ve Uzunçarşılı bunu 1777-1778 olarak vermektedir. Bk. Mehmed Süreyya, C. 1, 1308: 258; Uzunçarşılı 1974: 221.

Mısır'daki kölemen beyleriyle (BOA, *HAT*, 26/1258-A; Mert 1980: 50), daha sonra ise Rumeli'deki Dağlı asileriyle mücadeleye nefer desteği belki de bunlar arasında en önemlileri olmuştur (BOA, *HAT*, 64/2783; BOA, *C.AS*, 33/1501).

Süleyman Bey, sefer lojistiğini ilgilendiren hususlarda da devletin emirlerine muhatap olmuş ve sefer organizasyonuna katkıda bulunmuştur. 1787-1792 Osmanlı-Rus, Avusturya Muharebeleri, 1798 Mısır Seferi, 1806-1812 Osmanlı-Rus Harbi Süleyman Bey'in asker (BOA, *C.AS*, 232/9825; BOA, *C.AS*, 547/22932; BOA, *HAT*, 1004/42124), zahire (BOA, *C. BLD*, 111/5520; BOA, *C.AS*, 26/1181), deve (BOA, *C.AS*, 263/10924; BOA, *C.AS*, 270/11201; BOA, *C.AS*, 909/39217) ve koyun (BOA, *C.AS*, 401/16536) sevk ettiği kritik dönemlerden olmuştur.

Sultan III. Selim döneminde Nizâm-ı Cedîd hareketine katkısı, Süleyman Bey'in gücünü artırması sürecinde dönüm noktalarından birini oluşturmuştur. Nüfuz bölgelerinde kurduğu ortalar ise yeni düzenli asker yetiştirilmesi sürecinde önemli katkılar sunmuştur (ÇŞS, no. 22, s. 56, belge no. 79; BOA, *C.AS*, 272/11296; Uzunçarşılı 1971: 261; Çadircı 1972: 3).

İfa ettiği görevlerin de tesiriyle güç ve otoritesi gün geçtikçe artan Süleyman Bey'e kimi bölgelerin idaresi devredilmiştir. Bu bağlamda maiyetinden Ahmed Ağa 1794'te Adana mütesellimi tayin edilmiştir (AŞS, no. 66, s. 57, belge no. 72; Mert 1980: 54). Aynı sene Süleyman Bey Tarsus mütesellimi (BOA, *C.DH*, 28/1389; Duygu 1953: 23, 24; Mert 1980: 53, 54), 1795'te ise Bozkır ve Bereketlü madenleri emini olmuştur (BOA, *HAT*, 1414/57740). Bereketlü madeni eminliği 1795'ten 1798'e kadar Süleyman Bey'in idaresinde kalmıştır. Kendisine bu tarihlerde Niğde mütesellimliği de verilmiş olmalı ki 1796'da kaleme alınan hükümde bu sıfatla anılmıştır. Söz konusu mütesellimlik ve eminlik görevleri 1798'de Süleyman Bey'den geri alınsa da 1801'de tekrar kendisine iade edilmiş, 1809'da ise Bereketlü madeni eminliği başkasına verilmiştir (BOA, *C.DRB*, 7/314; BOA, *C.DRB*, 36/1787; BOA, *C.DRB*, 42/2099; BOA, *C.DRB*, 44/2155; BOA, *C.DRB*, 50/2459; BOA, *C.DRB*, 64/3152; BOA, *C.DH*, 133/6639; Duygu 1953: 28; Mert 1980: 55).

Süleyman Bey'in maiyetindeki Ömer Ağa'nın 1798'de Kayseri mütesellimi tayin edilmesiyle anılan sancak Çapanoğulları'nın nüfuzu altına girmiştir (BOA, *C.DH*, 138/6871). Bölgedeki etkisini devam ettiren Süleyman Bey 1802'de Kayseri (KŞS, no. 179, s. 13-15, belge no. 51; Özkaya 1982: 520) ve Ankara (*Ankara ŞS*, no. 196, s. 122, 123, belge no. 232; *Ankara ŞS*, no. 196, s. 124, 125, belge no. 234; *Ankara ŞS*, no. 196, s. 128, belge no. 238; Karaman 2013: 155) mütesellimi olmuştur. 1803'te bu defa maiyetinden İsmail Ağa Kırşehir mütesellimi olarak görevlendirilmiştir (BOA, *C.DH*, 41/2027). Süleyman Bey 1805'te Sivas mütesellimi (BOA, *C.ML*, 368/15110), 1808'de Karahisâr-ı Şarkî voyvodası tayin edilmiştir (Duygu 1953: 28; Mert 1980: 63). Aynı yıl uhdesine verilen Adana mütesellimliğine ise Hasanpaşazâde Ahmed Bey'i vekil tayin etmiştir (AŞS, no. 53, s. 10, belge no. 25; AŞS, no. 53, s. 10, belge no. 26). 1810'da Aksaray (BOA, *A.İDVNSMHHM.d.*: 229, s. 164, hkm. 282), Kırşehir ve Kayseri mütesellimlikleri Süleyman Bey'in uhdesinde bulunmuştur (BOA, *C.DH*, 73/3625; BOA, *A.İDVNSMHHM.d.*: 229,

Çapanoğulları Örneğinde Osmanlı Devleti'nde Âyanlara Paye Tevcihi

s. 160, hkm. 274; Duygu 1953: 28, 29; Uzunçarşılı 1974: 248; Mert 1980: 63). Bu arada uzun süredir tasarrufunda bulunan Çankırı mutasarrıflığı 1810'da kendisinden alınsa da ilerleyen dönemlerde yeniden bu göreve getirilmiştir (BOA, HAT, 281/16663).

Caniklizâdeler ile Çapanoğlu Mustafa Bey zamanında başlayan mücadele Süleyman Bey döneminde kaldığı yerden devam etmiştir. Billhassa Amasya özelinde yaşanan çekişme ve Caniklizâde Tayyar Mahmud Paşa'nın, Süleyman Bey'in tasarrufundaki Mecidözü'ne bağlı Hacıköyü'ne müdahalesi neticesinde iki taraf arasında çatışmalar yaşanmıştır (BOA, AE. SABH.I, 346/24179). Bu çekişmeden en fazla etkilenen yer Amasya olmuş ve sancak idaresi süreç içerisinde iki aile arasında el değiştirmiştir. Süleyman Bey 1791'den itibaren farklı dönemlerde Amasya muhassıllığı görevinde bulunmuştur (Abdizâde Hüseyin Hüsameddin Efendi: 66, 67, 70-75, 78, 79; Duygu 1953: 23, 26; Mert 1980: 52, 53; Yayıcıoğlu 2016: 85). Burada Nizâm-ı Cedîd ortası kurma girişimi Tayyar Mahmud Paşa'nın hareketleri nedeniyle başarısız olunca sancak mütesellimliği 1805'te Süleyman Bey'e tevcih edilmiştir. Sancak dâhilindeki Gümüş ma'a Hacıköy kazasında yer alan Gümüş madeni eminliği görevi de 1804-1805 senesinde tasarruf etmek üzere Süleyman Bey'in uhdesine verilmiştir (BOA, AE.SSLM.III, 230/13396; BOA, C.DRB, 10/492; BOA, C.DRB, 48/2378; Mert 1980: 57; Duygu 1953: 26; Uzunçarşılı 1974: 240; Serbestoğlu 2006: 93). 1806'da Amasya sancağı mütesellimi olarak anılan Süleyman Bey, sancak dâhilindeki Gümüş ma'a Hacıköy kazasındaki gümüş madeni eminliği görevini 1806 ve 1807 itibarıyla birer yıl süreyle tasarrufu sürdürmüştür (BOA, C.DRB, 53/2650; BOA, C.DRB, 54/2659; BOA, C.DRB, 54/2686; BOA, C.DRB, 55/2711; BOA, C.DRB, 56/2783). Fakat ahalinin talep ve şikâyetleri nedeniyle Temmuz 1807'de görevden azledilmiştir (BOA, C.DRB, 16/761; BOA, C.DRB, 19/918). Birkaç sene sonra söz konusu vazife Süleyman Bey'e tekrar verilse de Amasya sancağının ardından 1809'da Gümüş madeni eminliği görevi de kendisinden alınmıştır (BOA, C.DRB, 17/839; BOA, C.DRB, 25/1248).

Sultan II. Mahmud'un âyanlarla görüştüğü ve bunun neticesinde Sened-i İttifâk adıyla bilinen belgenin ortaya çıktığı toplantıya Süleyman Bey de katılmıştır. Ancak İstanbul'daki âyanların memleketlerine dönüşleri sonrasında meydana gelen yeniçeri isyanı sonucunda Alemdar Mustafa Paşa ile İstanbul'daki âyan hâkimiyeti ortadan kalkmıştır. Dolayısıyla bu belge geçerliliğini yitirmiştir. Sultan II. Mahmud, 1806-1812 Osmanlı-Rus Harbi nedeniyle burada imzası bulunan âyanlara bir süre dokunmasa da sonrasında çeşitli adımlarla onların güçlerini kırmıştır. Tekelioğlu, Dağdevirenöğlü ve Kalyoncu Ali Ağa gibi âyanlar ortadan kaldırılırlarken Çapanoğulları, Karaosmanoğulları ve Sirozlular gibi güçlü ve devlete bağlı âyanlara seferlerdeki destekleri dolayısıyla bir müddet daha müdahale edilmemiştir. Dolayısıyla Süleyman Bey 1813 yılında 70 yaşlarında vefat edene kadar devlet nezdindeki itibarını korumuştur (BOA, C.SM, 11/559; Uzunçarşılı 1974: 247-249; Mert 1980: 65, 66; Câbî Ömer Efendi 2003: 221-224; Yayıcıoğlu 2010: 668, 669; İnalçık 2011: 97; Mustafa Nuri Paşa 2014: 500, 527). Vefatının ardından ise Bozok ve Çankırı sancakları başta olmak üzere Süleyman Bey'in uhdesindeki yerlerin idaresi merkezden atanan görevlilere verilerek ailenin bölgedeki

etkisi azaltılmak istenmiştir (BOA, HAT, 1261/48806; BOA, C.ML, 659/26956; Duygu 1953: 30; Uzunçarşılı 1974: 250; Mert 1980: 67, 68).

3. Bir Taltif Aracı Olarak Payeler

Osmanlı yönetim erki, kendisine tabi ve klâsik manada kul olarak gördüğü görevlilerin tabiiyetini kuvvetlendirmek, kendilerinden beklenenleri yerine getirmeleri sürecinde onların heveslerini artırmak için çeşitli araçlardan istifade etmiştir. Bunlardan biri ve belki de en etkili, aslında İstanbul'da sarayda vazifeli memurların uhdelerindeki görevlerin taşra seçkinlerine birer paye suretiyle verilmesidir. Bu sayede yönetim, bir nevi resmi devlet görevlisi konumuna yükselttiği âyanları hem teşvik etmeyi hem de kontrol altına almayı amaçlamıştır⁴. Bu çerçevede devlet, âyanlara dergâh-ı âlî/mu'allâ kapıcıbaşılığı, hassa silahşorluğu, mîrâhûr-ı evvel/büyük mîrâhûr ve mîrâhûr-ı sani/küçük mîrâhûr payeleri başta olmak üzere çeşitli payeleri vermeyi uygun görmüştür.

Kimi araştırmacılar tarafından âyanlar çağı olarak kabul edilen (McGowan 2006: 759-884; Köse 2013) XVIII. yüzyıl, Osmanlı Devleti'nde birçok uygulamada farklılaşmanın görüldüğü bir dönemdir. Aynı zamanda değişim dönüşüm dönemi olarak nitelendirilen söz konusu çağ, âyanlık anlayışının değiştiği bir zaman dilimidir. Âyanlar, taşrada resmi görevleri olmaksızın ahali ile devlet arasında aracı konumda bulunurlarken XVIII. yüzyıldan itibaren resmi görevli statüsü elde etmişlerdir. Devletten almayı başardıkları ünvan ve payeler, onlara bu gücü kazandıran pek çok etkenden biri olmuştur. Bu kapsamda Osmanlı Devleti'nde, paye olarak merkez görevlileri arasına girmeyi başaran âyanların sayısı bahsedilen vaziyet dolayısıyla XVIII. yüzyılda bir hayli artmıştır (Ergenç 2013: 407, Bayatlı 1943: 377 vd'ndan). Paye tevcih edilenlerin kayıtlarının tutulduğu bir defterdeki isimler bu kanaati destekler niteliktedir. Nitekim 1730-1780 yılları arasını ihtiva eden söz konusu kayda göre 173 kişiye paye verilmiştir (Dergâh-ı Âlî Kapıcıbaşı Ağalar Defteri 1948: 2-16). Bu örnek, yaklaşık elli yıllık bir zaman aralığında dahi paye tevcihinin ne kadar yaygınlaştığını göstermesi bakımından anlam taşımaktadır.

Osmanlı yönetimi ile âyanlar arasında karşılıklı menfaat çerçevesinde yürütülen süreç en çok bu ileri gelenleri memnun etmiş olmalıdır. Öyle ki âyanlar rakiplerine üstünlük kurabilmek adına, devletin kendilerine ihtiyaç duyduğu ya da yerine getirdikleri vazifeler dolayısıyla padişahın takdirini kazandıkları ilk fırsatta İstanbul'dan kendileri veya oğulları için paye talep edebilmişlerdir. Çapanoğulları ailesinden Mustafa ve Süleyman Beylerin, ileride belirtileceği üzere, hem kendileri hem de erkek evlatları için Osmanlı yönetiminden bu tür istekleri olduğu bilinmektedir. Lakin bu aşamada İstanbul, payeyle onurlandırdığı

⁴ Söz konusu durum taşradaki pek çok âyan için geçerlidir. Osmanlı Devleti, genel olarak âyanlara paye verip onları devlet görevlisi olarak değerlendirmiştir. Bk. Özkaya 1994: 131, 204, 237, 244, 260.

Çapanoğulları Örneğinde Osmanlı Devleti'nde Âyanlara Paye Tevcihi

muhataplarından sadakat göstermelerini, emirlerin yerine getirilmesi için gayret sarf etmelerini ve nihayetinde verilen görevlerde başarılı olmalarını beklemiştir.

Osmanlı Devleti, pek çok âyan örneğinde olduğu gibi Çapanoğulları ailesi mensuplarına XVIII. yüzyıla birlikte çeşitli payeleri tevcih etmiştir. Bunlardan biri dergâh-ı âlî kapıcıbaşılığıdır. Kapıcı tabiri, Osmanlı Devleti'nde sarayın kapılarını bekleyen görevlilere verilen bir ünvanıdır. Dergâh-ı âlî kapıcıları, Edirne ve İstanbul sarayları ile şehzade sancaklarındaki şehzade saraylarında hizmet etmişlerdir. Görevleri sarayı korumak, teşrifatçılık ve rikâb-ı hümayun ile ilgili hizmetleri görmektir. Topkapı Sarayı'nın bâb-ı hümayun ile bâbüsselâm kapılarında bîrun görevlilerinden olan kapıcılar nöbet tutmuşlardır. Bâbüssaâde kapısını ise enderun akağaları muhafaza etmişlerdir. Bâbüsselâm kapısını koruyan kapıcılar *bevâbân-ı dergâh-ı âlî* ünvanıyla anılırken diğer kapıcılara göre daha imtiyazlı olmuşlardır. XV. yüzyılın ikinci yarısına gelindiğinde kapıcılar dergâh-ı âlî ve bâb-ı hümayun kapıcıları olmak üzere iki kısma ayrılmışlardır. Bunlar, Divân-ı Hümayun ile ikinci divanlarında ayak hizmetlerini görmüşlerdir. Divân-ı Hümayun toplantısı olduğunda saraya gelenlere mihmandarlık yapıp orta kapıdan içeriye silahlı kimselerin girişini engellemişlerdir. Cuma ve bayram selamlıkları ile bayram merasimlerinde padişahın yanında yer almışlar, padişah saray dışında olduğunda ise Otağ-ı Hümayun'un kapısında nöbet tutmuşlardır (Pakalın C. 1, 1983: 426; Özcan 2001: 345).

Kapıcıların ilk derecedeki amirleri kapıcılar kethüdasıdır. Bundan sonra ise kapıcıbaşılar gelmişlerdir. Kapıcıların tayin, terfi ve emeklilik hususlarıyla kapıcıbaşılar ilgilenmişlerdir. II. Mehmed döneminde bâb-ı hümayun ile dergâh-ı âlî kapıcıbaşılarının sayısı tek iken kapıcı bölüklerinin artmasına mukabil bunların da sayıları artmıştır. Böylece kapıcıbaşılarının sayıları XVI. yüzyıl ortalarında dört, sonlarında on; XVIII. yüzyılın ilk yarısında altmış, sonlarında ise yüz elli civarında olmuştur. Devşirme sisteminin bozulmasına kadar kapıcıbaşı tayinleri ekseriyetle kapıcılar, müteferrikalar, silahdarlar, çakırcıbaşılar, bazı enderun ağaları, bostancıbaşılar gibi görevliler arasından yapılmıştır. Ancak sistem bozulunca bahsedilen görevlilerin yerini paşa ve ümera oğulları almışlardır. Kapıcıbaşılar, Divân-ı Hümayun toplantısı günlerinde eski divanhane ile bâbüssaâde arasındaki sekide bulunmuşlardır. Bunlardan ikisi resmi kıyafet giyip divanhane kapısında hizmet etmişlerdir. Ayrıca bayram tebrikleri, kılıç ve mevlid alayları, elçi kabulleri gibi tören zamanlarında görev almışlardır. Elçi olarak yabancı ülkelere gönderildikleri gibi taşradaki idarecilere iletilmesi gereken gizli ve önemli fermanları da götürmüşlerdir. Kapıcılar kethüdalığı ile kapıcıbaşılık, XVIII. yüzyılda yoğun şekilde paye ya da rütbe şeklinde âyanlara ve çeşitli kimselere verilmiştir. II. Mahmud 1826 yılında Yeniçeri Ocağı'nı kaldırdığında İstanbul ile taşrada otuz kapıcıbaşı bırakılmış, geri kalanı emekli edilmiştir. XVII. yüzyılın ortalarına değin kapıcıbaşılar 150 akçe yevmiye alıp kendilerine tahsis edilen farklı adlardaki ek gelirlerden yararlanmışlardır (Pakalın C. 1, 1983: 426; Özcan 2001: 345, 346). Anlaşılan o ki bu gelenek ilerleyen zamanlarda da devam etmiştir. Nitekim Süleyman, Abdülfettah ve Ali Beylere paye

tevcih edileceği zaman mahlulatin 150 akçesinin hazineye gönderilmesi, 150 akçesinin ise yevmiye olarak paye sahibine verilmesi yönünde kararlar alınmıştır (BOA, *AE. SABH.I*, 212/14040; BOA, *C.DH*, 70/3477; BOA, *C.DH*, 129/6440).

Osmanlı yönetimi, Çapanoğulları'na söz konusu payeyi vermeden önce muhataplarının başarılarına ya da onlardan beklentilerine değinmiştir. Ardından sürecin bizatihi padişahın inisiyatifi neticesinde şekillendiğini hatırlatmıştır. Bu bağlamda kendisine paye verilen görevlinin önceki başarıları övülmüş, bundan sonra da faaliyetlerinin artarak devam etmesi beklenmiştir. Dolayısıyla Çapanoğulları'nın devlet için yerine getirdikleri hizmetlerin paye tevcihinde etkili olduğunun altı çizilmiştir. Çapanoğulları ailesinde dergâh-ı âlî kapıcıbaşılığı payesiyle taltif edilen ilk kişi olan Çapanoğlu Ahmed örneğinde söz konusu sürecin takibi yapılabilmektedir. 1745'te Bozok mütesellimliği görevini ifa eden Çapanoğlu Ahmed'in, padişah hizmetindeyken verilen görevlerin icrasında ihtimam gösterdiği, dolayısıyla sadık bir kul olduğu vurgulanmıştır. Bu gerekçeyle devlet ricali arasına katılmaya layık görülen Çapanoğlu Ahmed'e aynı gayret ve sadakati göstermesi koşuluyla dergâh-ı mu'allâ kapıcıbaşılığı payesi tevcih edilmiştir. Çapanoğlu Ahmed, önemli devlet işlerinin görülmesi ve bilhassa eşkıyanın bertaraf edilerek ahalinin refaha kavuşturulması hususlarında çaba gösterecekti (BOA, *A.{DVNSMHH.d.}*: 152, s. 29, 30, hkm. 111; BOA, *A.{DVNSMHH.d.}*: 152, s. 30, hkm. 116, suret; BOA, *A.{DVNSMHH.d.}*: 152, s. 34, hkm. 142; Duygu 1953: 15; Uzunçarşılı 1974: 216; Özkaya 1978: 704; Mert 1980: 27). Böylece Çapanoğulları'ndan bu payeyi alan ilk kişi Çapanoğlu Ahmed olmuştur.

Çapanoğlu Ahmed Paşa'nın ölümünün ardından Bozok ve havalisinde idareyi ele alan Paşa'nın oğlu Mustafa Bey, eşkıyayla mücadele başta olmak üzere görevlendirildiği konuların başarıyla sonuçlanması için yoğun çaba sarf etmiştir (BOA, *A.{DVNSMHH.d.}*: 165, s. 381, 382, hkm. 1224; BOA, *A.{DVNSMHH.d.}*: 165, s. 382, hkm. 1225, suret; BOA, *A.{DVNSMHH.d.}*: 166, s. 56, hkm. 96; BOA, *A.{DVNSMHH.d.}*: 166, s. 56, hkm. 96, suret; BOA, *A.{DVNSMHH.d.}*: 166, s. 430, hkm. 965). Gayreti sayesinde Çapanoğulları ailesi ile birlikte kendisi de güçlenmiş ve 11 Mayıs 1768'de dergâh-ı âlî kapıcıbaşılığı payesiyle ödüllendirilmiştir (Dergâh-ı Âlî Kapıcıbaşı Ağalar Defteri 1948: 3; Mert 1980: 36)⁵. Dolayısıyla ailede bu payeyi alan ikinci kişi olmuştur.

Üzerinde durulması gereken hususlardan biri, Mustafa Bey'e söz konusu payenin verildiğini gösteren kaynak vasıtasıyla ulaşılan, tarihi net olarak belirtilmemesi de kendisinin bundan önce hassa silahşorluğu payesini aldığı hususundaki bilgidir (Dergâh-ı Âlî Kapıcıbaşı Ağalar Defteri 1948: 3). Kelime olarak *silâhlı veya silâh taşıyan kimse; savaşçı, cengâver; koruma görevlisi* (Parlatır 2011: 1512) manalarına gelen, terminolojide ise Yeniçeri ocağına bağlı bir kısım zabıt hakkında kullanılan silahşor terimi, padişah maiyetinde muhafızlık vazifesini icra

⁵ Uzunçarşılı, tarihi 6-16 Şubat 1770 olarak vermiştir. Bk. Uzunçarşılı 1974: 220, 221.

Çapanoğulları Örneğinde Osmanlı Devleti'nde Âyanlara Paye Tevcihi

edenleri de nitelemiştir (Pakalın C. 3, 1983: 226). Fakat burada dergâh-ı âlî kapıcıbaşılığında olduğu gibi paye şeklinde kullanılmıştır. Mevcut veriler Çapanoğulları ailesinden bu payeyi ilk defa Mustafa Bey'in aldığını göstermektedir.

Osmanlı Devleti'ne çeşitli vesilelerle hizmet eden Mustafa Bey'e, uhdesindekilere ilaveten 16 Eylül 1774'te bu kez küçük mîrâhûrluk (mîrâhûr-ı sani) payesi verilmiştir (BOA, C.DH, 336/16796)⁶. Böylece silahşor, kapıcıbaşı ve mîrâhûr olmak üzere üç farklı payeye birden sahip olmuştur. Arapça *emîr* kelimesinin Farsçalaşmış şekli olan *mîr* ile Farsça *âhûrun* birleşmesinden meydana gelen mîrâhûr, sarayın at işleriyle ilgilenen görevlilere verilen isimdir. Osmanlı Devleti'nden önceki kimi Türk-İslam devletlerinde de bu kurumun var olduğu bilinmektedir (Pakalın C. 2, 1983: 541; Sabbâğ 2020: 141).

Osmanlı Devleti'nin ilk zamanlarında has ahırın sorumluluğunu tek bir görevli üstlenmiştir. İş yoğunluğunun artmasıyla teşkilatın başındaki görevli *büyük mîrâhûr* (*mîrâhûr-ı evvel*), yardımcısı ise *küçük mîrâhûr* (*mîrâhûr-ı sanilikinci mîrâhûr*) olarak anılmıştır. Osmanlı saray teşkilatında mîrâhûrluğun, kesin bilgi olmasa da, I. Murad ya da Orhan Gazi dönemlerinde ihdas edildiği üzerinde durulmaktadır. Rikâb ağaları sınıfından olan mîrâhûrlar söz konusu ağaların içerisinde çakırcıbaşılardan önce, kapıcıbaşılardan sonra gelmişlerdir. Devlet hazinesinden maaş ile arpalık ve günlük 150 akçe yevmiye almışlardır. İstabl-ı Âmire'deki görevlilerin amiri olan büyük mîrâhûr, has ahıra bağlı çayır ve koruların idarecisidir. Ayrıca saraç, nalbant, deveci, katırcı ve seyislere nezaret etmiş, buradaki atların değerli taş ve madenlerle süslenmiş koşum takımlarının bulunduğu has ahır hazinesinin (raht hazinesi) sorumluluğunu üstlenmiştir. İstabl-ı Âmire'de görev yapanların yoklamaları, tayinleri, azilleri ve emeklilikleri büyük mîrâhûrun arzı üzerine gerçekleşmiştir. Sefer dönemlerinde asker sevki, sefer ikmalî, ordunun hayvanlarıyla ilgilenme, vezirlik ya da beylerbeyilik görevlerine tayin edilenlere haber verme, mühr-i hümayunu iletme ya da geri alma, padişah tarafından devlet adamlarına hediye edilen atı götürme, muhallefât tespiti ve defterin hazırlanması büyük mîrâhûrun görevleri arasında yer almıştır. Küçük ahır halkının ve arabacıların zabiti durumundaki mîrâhûr-ı sani ise ahır halkının ve arabacıların yönetimiyle ilgilenmiştir. Ayrıca sefer dönemlerinde iç oğlanlarına beygir verdiği gibi padişah ve saray arabacılarını muhafaza ettirmiştir. Küçük mîrâhûrluk Sultan II. Mahmud döneminde, 1835'te kaldırılmıştır. Büyük mîrâhûrluğun adı ise iki sene sonra İstabl-ı Âmire Müdürlüğüne çevrilmiştir. Anılan görev kaldırılrsa da ünvan olarak varlığını sürdürmüştür (Pakalın C. 1, 1983: 251; Pakalın C. 2, 1983: 541, 542; Afyoncu 2020: 141-143).

Çapanoğlu Mustafa Bey'den sonra Bozok sancağının idaresini devralan kardeşi Süleyman Bey de benzer payeler sayesinde gücünü artırmıştır. Ancak onun Osmanlı yönetimi

⁶ Uzunçarşılı ile Mert görevin 1775 başlarında verildiğini belirtmişlerdir. Bk. Uzunçarşılı 1974: 221; Mert 1980: 39, 40. Ancak BOA, C.EV, 484/24500 künyeli ve 16-26 Eylül 1774 tarihli vesikada da Mustafa Bey'in mîrâhûr-ı sani ünvanına sahip olduğu görülmektedir.

ile irtibatı henüz ağabeyi hayatta ve sancağın idarecisi iken başlamıştır. Nitekim daha o dönemde Mustafa Bey'in küçük kardeşi olduğunu ve devlete sadakatle hizmet ettiğini belirten Süleyman Bey, İstanbul'dan kendisine dergâh-ı âlî kapıcıbaşılığı payesi verilmesini istemiştir. Bunun üzerine emektarlardan olduğuna ve davranışlarının tecrübe edildiğine kanaat getirilen Süleyman Bey'e 3 Ocak 1775'te anılan paye verilmiştir. Bu tevcihle birlikte Süleyman Bey'in tedarik edeceği 300 akçe mahlulatin 150 akçesinin hazineye gönderilmesi, 150 akçesinin kapıcıbaşılık ulufesi olarak kendisine yevmiye verilmesi kararlaştırılmıştır⁷. Burada dikkatleri çeken bir başka nokta ise Süleyman Bey'in paye talep ederken *bu kulları, hâlâ Surre Emini Cabbarzâde'nin küçük biraderi olup* diyerek ağabeyinin görevini vurgulama gereği duymasıdır (BOA, AE. SABH.I, 212/14040). Muhtemelen bu sayede İstanbul'u daha kolay ikna edebileceğini düşünen Süleyman Bey, neticede aldığı paye ile bir nevi devlet görevlisi kimliğine bürünmüştür.

Bozok sancağını idare eden Süleyman Bey, gerek sorumluluk alanlarında asayışı sağlamadaki başarısı gerekse muharebeler için asker, zahire ve nakil hayvanı temini sayesinde etkisini gün geçtikçe artırmıştır. Zamanla hatırı sayılır bir güç hâline gelerek bunu çeşitli ünvan ve payelerle somutlaştırmıştır. Öyle ki ilkbaharda sefere gidecek olması ve etraf sancakların ahalisini göndermekle vazifelendirilmesi nedeniyle nüfuzunu artırabilmek için seferden sonra itibar edilmemek üzere kendisine büyük mîrâhûrluk payesi verilmesini istemiştir. Payenin tevcihi ve hilat giydirilmesi hususlarının arz edildiği Sultan III. Selim, Anadolu'nun bu güçlü âyanının hizmetlerinden memnun olduğunu belirtip talebi uygun bulmuştur. Böylece anılan paye Aralık 1790'da Süleyman Bey'e tevcih edilmiştir (BOA, C.AS, 611/25799; Uzunçarşılı 1974: 232). Süleyman Bey'in 1791'de asker sürücüsü tayin edilmesi söz konusu kararın alınmasının esas gerekçelerindedir. Nitekim kendisi Sivas eyaletindeki neferleri orduya göndermek ve emre aykırı davrananları cezalandırmak hususlarında tam yetkili kılınmıştır (SŞS, no. 3, s. 235, 236, belge no. 1). Dolayısıyla verilen payeyle saygınlığının artırılması ve emrin yerine getirilmesi sürecinde herhangi bir muhalefet yaşanmasına mani olunması amaçlanmıştır.

Güçlü ilişki ağını kullanmaktan çekinmeyen Süleyman Bey, fırsatını bulduğunda Osmanlı yönetiminden kendisi gibi oğulları için de paye taleplerinde bulunmuştur. Cepheye bizzat yer aldığı 1787-1792 Osmanlı-Rus, Avusturya Muharebeleri bu tür gelişmelerin yaşandığı dönemlerdendir. Süleyman Bey, söz konusu muharebe sürecinde cepheye gitmek üzere Bozok'tan İstanbul'a hareketinden evvel oğlu Abdülfettah Bey'i sancakta vekil bırakmıştır. Bu durumu ailesinin lehine değerlendirmek için de Osmanlı yönetiminden

⁷ Kaydedilen yirmi sekiz kişiye ait mahlulatin 262 akçeye tekabül eden yevmiyelerinden 131 akçe ferman gereğince kapıcıbaşılık yevmiyesi olarak Süleyman Bey'e verilmiş, 131 akçe hazineye gönderilmiştir. Bk. BOA, AE. SABH.I, 212/14040. Bazı kaynaklarda bu ünvanın 10 Temmuz 1774'te tevcih edildiği belirtilmiştir. Bk. Dergâh-ı Âlî Kapıcıbaşı Ağalar Defteri 1948: 12; Mert 1980: 39. Uzunçarşılı ise Ocak-Şubat 1775 olarak vermektedir. Bk. Uzunçarşılı 1974: 221, 227.

Çapanoğulları Örneğinde Osmanlı Devleti'nde Âyanlara Paye Tevcihi

oğluna, önemli devlet işlerini kolaylaştırması ve memleketin zapturapt altına alınması sırasında nüfuzunu artırması için kapıcıbaşılık payesi verilmesini istirham etmiştir. Bu sayede Abdülfettah Bey akranları arasında seçkin duruma gelecekti. Verilecek payenin oğlunun nüfuzunu, kendisinin ise şevkini artırmaya vesile olacağını ifade eden Süleyman Bey, Osmanlı yönetimini iknaya çalışmıştır. İstanbul ise Süleyman Bey'in isteği karşısında Haziran 1790'da Abdülfettah Bey'e söz konusu payeyi tevcih etmiştir. Buna göre mutat olduğu üzere tedarik edilecek 300 akçe mahlulatin 150 akçesi hazineye gönderilecek, 150 akçesi ise yevmiye olarak Abdülfettah Bey'e verilecekti (BOA, *C.DH*, 70/3477; Duygu 1953: 23; Uzunçarşılı 1974: 231; Mert 1980: 52)⁸. Abdülfettah Bey gibi Süleyman Bey'in diğer oğulları da farklı zamanlarda çeşitli rütbe ve payelerin verilmesiyle devlet nezdinde itibar ve ünvan sahibi yapılmışlardır. Bu bağlamda Abbas Hilmi ve Mehmed Celaleddin Paşalara vezaret; Ahmed, Hamdi, Hamza, Mahmud, Ömer ve Selim Sırrı Beylere ise dergâh-ı âlî kapıcıbaşılığı payeleri tevcih edilmiştir (Mehmed Süreyya, *C. 3*, 1311: 60, 93; Uzunçarşılı 1974: 254, 258-260; Acun 2016: 265, 371). Bu sayede saygınlık kazanan aile üyeleri devlet tarafından resmi görevli olarak telakki edilmişlerdir.

Osmanlı yönetimi, paye verirken Çapanoğulları'nın emirleri yerine getirmek için geçmişte gösterdikleri gayret ile bundan sonraki görevlerin başarıyla tamamlanması hususunda mesai harcayacaklarına olan inancın etkisine değinse de hakikat farklıdır. İstanbul'un, taşrada güvenebileceği güçlü bir idareciye duyduğu ihtiyaç burada başat rol oynamıştır. Zira bu muktedir idareciler hem buldukları bölgeyi devlet adına voyvoda, mütesellim ya da mutasarrıf sıfatlarıyla idare etmişler hem de merkezin taleplerini hızlı ve eksiksiz olarak yerine getirmişlerdir. Özellikle Sultan III. Selim'in hükümdarlığı zamanında ismi daha da öne çıkan Süleyman Bey, İstanbul'a güven vermiştir. Bunun bir yansıması olarak III. Selim, Anadolu'nun çeşitli yerlerine Süleyman Bey gibi kuvvetli adamların görevlendirilerek eşkiyanın ve devlete itaat etmeyenlerin cezalandırılması gerektiğine inanmıştır (BOA, *HAT*, 1384/54849).

Sultan III. Selim'in bahsedilen kaygısı genelleştirildiğinde devletin, âyanları paye tevcihiyle güçlendirerek güvenlik ve huzurun sağlanması esnasında onlardan istifade etmeyi amaçladığı anlaşılmaktadır. Dolayısıyla Osmanlı yönetimi, bilhassa asayişin temini sırasında ve sefer dönemlerinde taşra seçkinlerinin kendilerinden istenenleri muhalefet etmeden yerine getirmelerini sağlamaya çalışmıştır. Bu amaçla onları motive edecek farklı enstrümanlardan da istifade etmiştir. Paye tevcihi bunlardan en güçlüsü olmakla birlikte çeşitli hediyelerin verilmesi diğer bir motivasyon unsurunu teşkil etmiştir. Bu sayede taşra seçkinleri ödüllendirilirlerken gerçekte ise desteklerinin devamı sağlanmıştır. Sultan III. Selim, 1787-1792 muharebelerinde cephedeki görevini tamamlayan Süleyman Bey'e gösterdiği gayret

⁸ Uzunçarşılı bu tarihi Haziran 1791 olarak vermiştir. Bk. Uzunçarşılı 1974: 253.

dolayısıyla *cenâb-ı hakk böyle sâdıkları devletden eksik eylemeye* sözleriyle iltifatta bulunmuştur. Gerek özverisi gerekse bir sonraki yıl yeniden askerle gelmesini teşvik için de 23 Kasım 1790'da mabeynde samur kürk giydirmiş, mücevher ve altın hançer ile para ihsanında bulunmuştur. Akabinde ilkbaharda etrafındaki sancakların askerlerini orduya gönderip kendisinin de cepheye gelmesini istemiştir. Gururu okşanan Süleyman Bey ise yirmi bin üç yüz otuz süvari ve piyadeyi nevruzdan önce gönderme sözü vermiştir (BOA, HAT, 192/9344; Uzunçarşılı 1974: 232; Mert 1980: 52; Ahmed Câvid 1998: 140, 173).

Yukarıda bahsedilen kürk giydirme seremonisi aslında sembolik anlam taşımaktadır. Taşra seçkinleri, anlaşıldığı kadarıyla kendilerini bazı görevlilerin üstünde görmüşler ve denkler arasında bir konuma yerleştirmişlerdir. Bu husustaki örneğe göre Osmanlı yönetimi, Süleyman Bey ile Karaosmanoğlu'nu kürkle taltif etmeyi düşünmüştür. Ayrıca İstanbul'daki Aydın Muhassılı Cihanoğlu Hüseyin Bey'e de kürk giydirilmesini kararlaştırmıştır. Ancak Süleyman Bey ile Karaosmanoğlu'nun *Cihânzâde Hüseyin Bey bizimle müsâvî imiş* yani eşitmiş diye alınıp rehavet gösterebilecekleri düşünüldüğü için bu teşebbüs ertelenmiştir. Bununla birlikte, oldukça hassas olan bu süreçte büyük bir sancağın muhassılının taltif edilmemesi de uygun görülmemiştir. Bu nedenle Hüseyin Bey'e, iki hanedan mensubuna giydirilenden düşük kalitede samur kürk giydirilerek sorun çözülmüştür (BOA, HAT, 189/9037).

Osmanlı yönetimini tedirgin eden husus, paye tevcihinde olduğu gibi güçlü hanedanların muharebe dönemlerinde desteklerini alabilmektedir. Dolayısıyla İstanbul, onları *kürk ilbâsıyla taltif ve ihrâc-ı asâkire teşvik* etmiştir. Bu gelişmeye de *tabîat-ı vaktin* sebep olduğunu belirtmiştir. Vazifelerini yerine getiren Süleyman Bey ile Karaosmanoğulları'na bu kapsamda tekrar kürk giydirilmesi ihtiyacı hâsıl olmuştur. Zira daha önce kürk giydirilerek asker göndermeye teşvik edilseler de yeniden asker tertibi haberinin duyurulması gerekmiştir. Taltif edilmemeleri söz konusu haberin yayılmasını engelleyebileceği için Osmanlı yönetimi, kendilerini daha önceki gibi reis kabul ettiği ve cepheye gitmelerinin olası olduğu izlenimini vermek adına bunlara kürk giydirilmesini kararlaştırmıştır (BOA, HAT, 1409/57208). Böylece ilkbaharda desteklerini alabilmek gayesiyle Süleyman Bey ile Karaosmanoğulları'ndan el-Hac Ömer ve el-Hac Mehmed Ağalara Bâbiâ'î'de samur kürk giydirilmiştir (Uzunçarşılı 1974: 232, 233; Mert 1980: 52; Çınar 1999: 248). Yaşanan gelişme asker tertibindeki zorluğu ve Osmanlı yönetiminin âyanlara ne denli ihtiyaç duyduğunu göstermesi bakımından dikkate değerdir. Büyük hanedan mensuplarının sefer hazırlığı haberinin yayılmasına mani olacakları, asker göndermemelerinin ise seferlerde stratejik manada sorun yaratacağı düşüncesi içinde bulunulan vahameti özetlemektedir. Bu gibi sorunlarla muhatap olmak istemeyen İstanbul, âyanları taltif suretiyle teşvik etmeye bir bakıma mecbur kalmıştır.

Bilhassa sefer dönemlerinde kendilerinden beklentilerin yüksek olduğu âyanlar, ifa ettikleri vazifeler ve aldıkları payeler sayesinde kazandıkları güce dayanarak zaman zaman bizatihi asayiş sorunlarına yol açmışlardır. İstanbul'un, taşrada muhatap kabul edip pek çok

Çapanoğulları Örneğinde Osmanlı Devleti'nde Âyanlara Paye Tevcihi

yetkiyi kendilerine bıraktığı bu kimseler, mevcut durumun tesiriyle huzuru bozan hareketlere yöneldikleri için şikâyete konu olabilmışlerdir. Bu husustaki örneklerden biri Çapanoğulları ile ilgilidir. Eski sadrazamlardan Yusuf Ziya Paşa'nın ifadesine göre Süleyman Bey'in aldığı rütbelerle gururun okşanması bölgede çatışmalara yol açmıştır. Makam hırsıyla hareket ettiği için rütbeleri artıp daha da kuvvetlenince hareketleri çığırından çıkmıştır. Öyle ki ahali, maruz kaldığı zulüm nedeniyle ona güvenmiş ve Çapanoğulları ile Caniklizâdeler arasında uzun süredir devam eden hâkimiyet mücadelesinde Tayyar Mahmud Paşa'yı tutarak Süleyman Bey'e ihanet etmiştir. Ayrıca Süleyman Bey, rütbelerini artırmak gayesiyle çevredeki devlet görevlilerini ve vezirleri töhmet altında bırakmıştır. Böylece Osmanlı yönetimini, Canik'i kendi uhdesine vermeye zorlamıştır (BOA, HAT, 80/3335). Yusuf Ziya Paşa'nın bu şikâyeti, âyanların paye ve rütbeleri artırabilmek için farklı yollara başvurabildiklerini göstermesi açısından önemlidir. Diğer taraftan rütbe ve payelerin yerel ileri gelenler arasında yaşanan mücadelelerde bir koz olduğu ve bunların güç göstergesi şeklinde algılandığı anlaşılmaktadır.

4. Bir Tehdit Aracı Olarak Payeler

Osmanlı yönetiminin özellikle XVIII. yüzyılla birlikte âyanlara sıkça verdiği payeler, İstanbul ile taşra seçkinleri arasında görece uzlaşma ortamı tesis etmiştir. Devlet, bahsettiği payeler ile âyanları kontrol altında tutmaya çalışmıştır. Taşra seçkinleri ise devlete itaat ederek nüfuz kazanmış ya da var olan nüfuzlarını daha da artırmışlardır. Paye ihsanıyla gururlandırılan âyanlar, meşruiyet kazanarak devlet görevlisi gibi zuhur etmişlerdir. Bunlar, taşrada vekâleten yönetimin unsurları olarak kazandıkları idarecilik vasıflarıyla iktidarın ortağı gibi davranmışlardır. Kimi zaman devletten payeleri bizzat talep ederek hem kendilerinin hem de oğullarının vaziyetlerini güvence altına almaya çalışmışlardır. Yönetim, İstanbul'dan gönderilecek görevlilere nispetle taşrada âyanlarla daha etkin ve başarılı yönetim tesis ettiği için onların paye taleplerini ekseriyetle olumlu karşılamıştır. Bu yöntem sayesinde iktidarını ve hükmünü taşrada araçlar vasıtasıyla yürütmüştür. Dolayısıyla iki taraf da amacına ulaşmış ve menfaatler karşılıklı olarak korunmuştur. Bu nedenle sözü edilen ünvanlar sadece birer paye olarak değerlendirilmemelidir.

Peki, Osmanlı Devleti'nin bahse konu payeleri tevcihinde yalnızca âyanları onurlandırmak ve padişaha sadakat göstermelerini sağlamak düşüncesi mi etkiliydi? Odak noktasına Çapanoğulları yerleştirildiğinde bu sorunun cevabı, taşra seçkinlerinin gerektiğinde başkente getirilerek burada kontrol altında tutulabilmeleri için payelerin yönetim açısından meşru gerekçe oluşturduğudur. Yani İstanbul payeleri nasıl ki kontrol ve uzlaşma aracı olarak görüyorsa gerektiği zaman tehdit unsuru haline de getirebilmiştir. Nüfuz bölgelerinde sivrilmeye başlayan âyanları etkisizleştirmek ve güçlerini kırmak amacıyla daha önce verdiği payelere dayanarak hizmet etmeleri bahanesiyle İstanbul'a çağırması bu tür hamlelerinin görünürdeki gerekçesidir.

Yukarıda bahsedilen argümanı destekleyen iki önemli misal bulunmaktadır. Bunlardan ilki Çapanoğlu Ahmed özelinde yaşanmıştır. Dergâh-ı âlî kapıcıbaşılığı payesinin tevcihiyle Çapanoğlu Ahmed'in gururu okşansa da aynı paye ilerleyen dönemlerde bu defa kendisi için sorun teşkil etmiştir. Nitekim Osmanlı Devleti'nin, taşrada sivrilmeye başlayan âyanları etkisizleştirmek amacıyla daha önce bizatihi kendisinin verdiği payeleri öne sürüp hizmet etmeleri bahanesiyle İstanbul'a çağırma politikasından Çapanoğlu Ahmed de etkilenmiştir. 1752'de kaleme alınan emirle Çapanoğlu Ahmed'den, kapıcıbaşılığından dolayı İstanbul'a gelip burada hizmet etmesi istenmiştir. Ancak daha sonra ahalinin güvenliğini sağlayarak eşkıyayla mücadele etmesi koşuluyla bu karardan vazgeçilmiş ve memleketinde kalmasına izin verilmiştir (BOA, A.{DVNSMHH.d.: 155, s. 330, hkm. 1237; Uzunçarşılı 1974: 216, 217).

Gündeme gelen bu konudan bir süre sonra, ahaliye zulmettiği için İstanbul'a şikâyet edilen Çapanoğlu Ahmed'in mahkemeye çıkarılması kararlaştırılmıştır. Çapanoğlu Ahmed, mahkemede suçu sabit bulunursa mübaşir marifetiyle İstanbul'a gönderilecekti. Eğer başkente gitmekten kaçınırsa mübaşire bu hususta Sivas Valisi Zaralızâde Mehmed Paşa yardım edecekti (BOA, A.{DVNSMHH.d.: 157, s. 155, hkm. 473; BOA, A.{DVNSMHH.d.: 157, s. 155, hkm. 474; BOA, C.ADL, 80/4834; Duygu 1953: 15; Mert 1980: 28). Ancak mahkemede suçsuzluğuna hükmedilen Çapanoğlu Ahmed'in, yine de ertelenen görev doğrultusunda İstanbul'a gelmesi ve diğer kapıcıbaşılar gibi burada hizmet etmesi kararlaştırılmıştır (BOA, A.{DVNSMHH.d.: 157, s. 155, hkm. 475; BOA, A.{DVNSMHH.d.: 157, s. 155, 156, hkm. 476; Duygu 1953: 15). Lakin bu kez de iltizamındaki çok sayıda mîrî mukâtaaya ait devlet mâlini tahsil edecek ve İstanbul'a gönderilecek koyunların peyderpey sevkini sağlayacak olmasının tesiriyle İstanbul'a gitmesi yönündeki emir rûz-ı kasıma ertelenmiştir. Böylece rûz-ı kasım ile birlikte İstanbul'a giderek diğer kapıcıbaşılar gibi burada hizmet edecekti (BOA, A.{DVNSMHH.d.: 157, s. 178, hkm. 578).

Osmanlı yönetimi, Çapanoğlu Ahmed'e rûz-ı kasımda İstanbul'a gelip, kapıcıbaşılık hizmetinde bulunması hususunda emir yazarak çeşitli defalar uygulamaya çalıştığı bu kararı hayata geçirmek istemiştir. Çapanoğlu Ahmed ise bölgedeki gücüne darbe indirmesi muhakkak bu karardan kurtulabilmek için farklı bahanelere sığınmıştır. Payitahta gitmek üzereyken hastalığının etkisiyle altmış gündür takatsiz olması, hayvana binmeye, hareket etmeye, hatta ayakta durmaya gücünün olmaması, bu sebeple İstanbul'a doğru yola çıkamaması değinilen bahanelerdendi. Ayrıca göz ağrısı nedeniyle etrafını da göremiyordu. Durumunu Bozok Kadısı Mehmed'e bildiren Çapanoğlu Ahmed, kadı vasıtasıyla Bozok sancağında kalmak konusunda müsaade istemiştir. Dile getirilen rahatsızlıkları değerlendiren Osmanlı yönetiminin, Çapanoğlu Ahmed'e sağlığına kavuşuncaya değin burada kalmak hususunda izin vermesiyle (BOA, AE. SOSM.III, 69/5247; Duygu 1953: 15) bu mevzu gündemden kalkmıştır.

Çapanoğulları Örneğinde Osmanlı Devleti'nde Âyanlara Paye Tevcihi

Çapanoğlu Ahmed'in karşı karşıya kaldığı gelişmenin benzeri ilerleyen dönemlerde torunu yani Mustafa Bey'in oğlu ile ilgili gündeme gelmiştir. İfade edilenlere göre Osmanlı Devleti'nin sadık kullarından olan Mustafa Bey'in oğlu Ali Bey'in herhangi bir ünvan veya payesi yoktu. Bu duruma üzülen Mustafa Bey, oğluna kapıcıbaşılık ihsan edilmesi talebini Kapı Kethüdası vasıtasıyla Osmanlı yönetimine iletmıştır. Bu istek karşısında, Mustafa Bey'in padişah ve ahali için yerine getirdiği hizmetler göz önünde bulundurularak Ali Bey'e kapıcıbaşılık payesinin verilmesi uygun görülmüştür. Karar kapsamında tedarik edeceği 300 akçe mahlulatin 150 akçesi hazineye kalmak 150 akçesi ise kendisine yevmiye olmak üzere Ali Bey'e 30 Mart 1774'te dergâh-ı mu'allâ kapıcıbaşılığı payesi verilmiştir (BOA, C.DH, 129/6440; Dergâh-ı Âlî Kapıcıbaşı Ağalar Defteri 1948: 10). Böylece Mustafa Bey'in arzusu yerine getirilerek oğlu Ali Bey resmi devlet görevlisi konumuna yükseltilmiştir.

Ali Bey, babası Çapanoğlu Mustafa'nın girişimi neticesinde devletten paye almayı başarmıştır. Mustafa Bey'in vefatı sonrasında ise bu paye, Çapanoğlu Ahmed'de olduğu gibi kontrol mekanizmasının bir unsuru haline gelmiştir. Osmanlı başkentinde, vefat eden Mustafa Bey'in hayattayken görev yaptığı yerlerden yüklü miktarda mal gasbettiği düşünülmektedir. Fakat vefat ettiği için kendisine konuyla alakalı soru sorulamamıştır. Meselenin tahrirat ile açığa çıkarılması zaman alacağı için farklı bir yol izlenmiştir. Buna göre 1782'de, Ali Bey'in, memuriyetine dair Bozok'ta bir işi bulunmadığı için burada beklemektense dergâh-ı âlî kapıcıbaşılardan olması sebebiyle İstanbul'a gelmesi kararlaştırılmıştır. Ali Bey, uhdesindeki paye gereğince burada hizmet edecekti (BOA, C.ML, 727/29704; Mert 1980: 49). Ayrıca babasının haksız yere el koyduğu malların durumu bu sayede öğrenilebilecekti. Ancak 1786 senesi sonlarına doğru Mustafa Bey'in oğulları Ali ve Ömer Beylerin vefatlarıyla (BOA, A.[DVNSMHH.d.): 184, s. 44, hkm. 106) bu emir yerine getirilemeden konu kapanmıştır. Böylece dergâh-ı âlî kapıcıbaşılığı payesinin, Osmanlı yönetiminin âyanlara hem lütfu olduğu hem de onları kontrol aracına dönüştürerek mühim bir işlevi yerine getirdiği bu örnekle de görülmüştür.

Sonuç

Osmanlı yönetim aygıtı açısından klasik dönemdeki pek çok uygulamanın dönüşümünün yaşandığı XVIII. yüzyıl, sadece İstanbul'da değil taşrada da yapısal anlamda değişimin hissedildiği bir sürece sahne olmuştur. Taşrada, devlet ile ahali arasında aracı konumda yer alan âyanlar, koşulların kendilerine sunduğu imkânları değerlendirmişlerdir. Bunun neticesinde artık sancaklarda, beylerin ifa ettikleri görevleri yerine getiren yerel unsurların etkili olduğu bir dönem yaşanmıştır. Onlara bu imkânı ise devletin içerisinde bulunduğu objektif şartlar vermiştir.

Muharebeler, genel asayiş olayları, kıtlık gibi beklenmedik durumlar Osmanlı Devleti'nin taşra güçlerine ihtiyaç duyduğu olağanüstü zamanlardır. Devlet, bu gibi dönemlerde taşra güçlerinden mümkün olduğunca istifade etmeyi amaçlamıştır. Bunda

başarılı olabilmek için belirtilen yüzyılla birlikte âyanları, bölgelerinin söz ehli yetkilileri olarak kabul etmiştir. Onların otoritelerini ve ahali nezdindeki saygınlıklarını artırmak için çeşitli hediyelerin verilmesi, kürk giydirilmesi, motivasyonlarını artırıcı ifadeler kullanılması ve devlet memuru statüsüne çıkarılması gibi araçlardan istifade etmiştir. Bu noktada paye ve ünvan tevcihleri, Osmanlı yönetiminin etkili yöntemlerinden biri haline gelmiştir. Böylece itaatleri sağlanabilecek olan taşra seçkinleri kontrol altında tutulmak istenmişlerdir. Aynı zamanda güç, etki ve saygınlıklarını buldukları bölgelerdeki tanınırlıklarına borçlu âyanlar bu payelere dayanılarak gerek duyulduğu zaman İstanbul'a çağrılıp bölgedeki etkilerinin azaltılması amaçlanmıştır.

Yukarıda bahsedilen vaziyetin Anadolu'nun güçlü hanedanlarından Çapanoğulları örneğinde de hayata geçirildiği görülmüştür. Olağanüstü dönemleri iyi değerlendiren Çapanoğulları, koşullardan istifade edip genelde olumlu sonuçlanan paye taleplerinde bulunmuşlardır. Bu vaziyet onları devlet görevlisi olarak ortaya çıkardığı için hem rakipleri hem de ahali nezdinde güç ve otoritelerini artırmalarına imkân vermiştir. Dolayısıyla İstanbul'un taşradaki vekilleri olarak güçlerini artırırken emirlerin yerine getirilmesi sürecinde tam da Osmanlı yönetiminin istediği gibi daha başarılı hareket etmişlerdir.

Osmanlı yönetimi, paye verdiği Çapanoğulları'na gerektiği zamanlarda müdahaleden çekinmemiştir. Ahmed Paşa ile Ali Bey'in uhdelerindeki payeler nedeniyle İstanbul'a çağrılmaları bu konudaki örneklerden olmuş, her ikisinin de artık İstanbul'da hizmet etmeleri istenmiştir. Dolayısıyla Osmanlı yönetiminin payeleri kullanım amacının merkezi devlet anlayışının yansıması olarak telakki edilip devletin, içinde bulunulan koşullar çerçevesinde bunu değerlendirdiği söylenebilir. Böylece âyanlar İstanbul'un arzuladığı şekilde hareket ettiklerinde paye ile ödüllendirilmişler, asayiş sorunlarına yol açtıklarında ya da Osmanlı yönetiminin tasvip etmediği şekilde davrandıklarında ise doğrudan devlet görevlisi kabul edilip İstanbul'a çağrılabilmişlerdir.

Kaynakça

1. Arşiv Belgeleri

A) Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA)

Ali Emîrî Abdülhamid I (AE. SABH.I): 11/1012; 212/14040; 293/19691; 346/24179.

Ali Emîrî Mustafa III (AE. SMST.III) : 309/24784; 316/25381; 318/25565.

Ali Emîrî Osman III (AE. SOSM.III): 69/5247.

Ali Emîrî Selim III (AE.SSLM.III): 230/13396.

Bâb-ı Defterî Başmuhasebe Muhallefât Halifeliği Kalemî Defterleri (D.BŞM.MHF.d.): 12682.

Cevdet Adliye (C. ADL.): 80/4834; 84/5078.

Çapanoğulları Örneğinde Osmanlı Devleti'nde Âyanlara Paye Tevcihi

Cevdet Askeriye (C. AS.): 26/1149; 26/1181; 33/1501; 232/9825; 263/10924; 270/11201; 272/11296; 401/16536; 547/22932; 611/25799; 909/39217.

Cevdet Belediye (C. BLD.): 111/5520.

Cevdet Dahiliye (C. DH.): 28/1389; 41/2027; 70/3477; 73/3625; 97/4832; 129/6440; 133/6639; 138/6871; 245/12246; 258/12890; 263/13124; 273/13606; 304/15184; 336/16796.

Cevdet Darphane (C. DRB.): 7/314; 10/492; 16/761; 17/839; 19/918; 25/1248; 36/1787; 42/2099; 44/2155; 48/2378; 50/2459; 53/2650; 54/2659; 54/2686; 55/2711; 56/2783; 64/3152.

Cevdet Evkâf (C. EV.): 484/24500.

Cevdet Maliye (C. ML.): 38/1747; 368/15110; 554/22797; 558/22924; 659/26956; 727/29704; 751/30606.

Cevdet Saray (C. SM.): 11/559.

Hatt-ı Hümayun (HAT): 26/1258-A; 64/2783; 80/3335; 189/9037; 192/9344; 281/16663; 1004/42124; 1261/48806; 1384/54849; 1409/57208; 1414/57740.

İbnülemin Şükr ü Şikâyet (İE. ŞKRT.): 5/440.

Mühimme Defterleri (A. {DVNSMHM.d.): 133; 139; 152; 155; 157; 159; 162; 163; 164; 165; 166; 169; 184; 229.

B) Şeriye Sicilleri

Adana Şeriye Sicili (AŞS): 53, 66.

Ankara Şeriye Sicili (Ankara ŞS): 196.

Çankırı Şeriye Sicili (ÇŞS): 17; 22.

Kayseri Şeriye Sicili (KŞS): 133; 155; 179.

Sivas Şeriye Sicili (SŞS): 3.

2. Araştırma ve İnceleme Eserler

Abdizâde Hüseyin Hüsameddin Efendi. *Amasya Tarihi* C. 4 Zeyli. İstanbul.

Acun, Hakkı. 2016. *Tüm Yönleri İle Çapanoğulları ve Eserleri*. 2. Baskı. İstanbul: TBMM Milli Saraylar Yayınları.

Afyoncu, Erhan. 2020. "Mîrâhur". ss. 141-143 içinde *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. C. 30. Ankara: TDV Yayınları.

Ahmed Câvid. 1998. *Hadîka-i Vekâyi'*. Haz. Adnan Baycar. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.

Ahmed Cevdet Paşa. 1309. *Tarih-i Cevdet*. C. 2. İstanbul: Matbaa-i Osmaniyye.

Ahmed Vâsıf Efendi. 1994. *Mehâsinü'l-Âsâr ve Hakâikü'l-Ahbâr*. Haz. Mücteba İlgürel. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.

Akdağ, Mustafa. 1950. "Osmanlı İmparatorluğu'nun Kuruluş ve İnkişafı Devrinde Türkiye'nin İktisadî Vaziyeti II". *Bellekten* XIV/55: 319-411.

_____. 1963. "Osmanlı Tarihinde Âyanlık Düzeni Devri 1730-1839". *Tarih Araştırmaları Dergisi* 8/14: 51-61.

_____. 1966. "Genel Çizgileriyle XVII. Yüzyıl Türkiye Tarihi". *Tarih Araştırmaları Dergisi* 4/6: 201-247.

- Akyıldız, Ali. 1998. "Sened-i İttifak'ın İlk Tam Metni". *İslam Araştırmaları Dergisi* 2: 209-222.
- Akyüz, Jülide. 2009. "Osmanlı Merkez-Taşra İlişkisinde Yerel Hanedanlara Bir Örnek: Rişvanzâdeler". *Kebikeç* 27: 79-97.
- Bayatlı, Osman. 1943. *Bergama'da Yakın Tarihten Olaylar*. İstanbul.
- Câbî Ömer Efendi. 2003. *Câbî Târîhi (Târîh-i Sultân Selîm-i Sâlis ve Mahmûd-ı Sâni) Tahlîl ve Tenkidli Metin*. C. I. Haz. Mehmet Ali Beyhan. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Cezar, Mustafa. 1965. *Osmanlı Tarihinde Levendler*. İstanbul: İstanbul Güzel Sanatlar Akademisi Yayınları.
- Çadırcı, Musa. 1972. "Ankara Sancağında Nizâm-ı Cedîd Ortasının Teşkili ve 'Nizâm-ı Cedîd Askerî Kanunnâmesi'". *Bellekten* XXXVI/141: 1-13.
- Çınar, Ali Osman. 1999. "Mehmed Emin Edîb Efendi'nin Hayatı ve Târîh'i". Doktora Tezi. Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. İstanbul.
- Dergâh-ı Âlî Kapıcıbaşı Ağalar Defteri, Zi'l-hicce 1142/Gurre-i Şevvâl 1194 [Haziran-Temmuz 1730/30 Eylül 1780]. 1948. Birinci Abdülhamid Devrinde Yazılmış Olduğu Anlaşılan Bir Mecmuadan İstinsah Edilmiştir. Müstensih: Osman Ferit Sağlam. Türk Tarih Kurumu Kütüphanesi. No. 204.
- Devellioğlu, Ferit. 2004. *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*, 21. Baskı. Ankara: Aydın Kitabevi.
- Duygu, Süleyman. 1953. *Yozgat Tarihi ve Çapanoğulları*. İstanbul: Sayar Matbaası.
- Ergenç, Özer. 1982. "Osmanlı Klâsik Dönemindeki 'Eşraf ve A'yan' Üzerine Bazı Bilgiler". *Osmanlı Araştırmaları* III: 105-118.
- _____. 2012. *XVI. Yüzyılda Ankara ve Konya*. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- _____. 2013. "'A'yân ve Eşraf' Diye Anılan Seçkinler Grubunun XVIII. yüzyılda Osmanlı Toplumundaki Rolü Üzerine". *Osmanlı Tarihi Yazıları Şehir, Toplum, Devlet*, Haz. Derya Önder. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları: 396-416.
- Genç, Mehmet. 2010. *Osmanlı İmparatorluğu'nda Devlet ve Ekonomi*. 7. Baskı. İstanbul: Ötüken Yayınları.
- İnalcık, Halil. 2010. *Devlet-i 'Aliyye Osmanlı İmparatorluğu Üzerine Araştırmalar-I Klasik Dönem (1302-1606) Siyasal, Kurumsal ve Ekonomik Gelişim*. 45. Baskı. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- _____. 2011. "Sened-i İttifak ve Gülhane Hatt-ı Hümayûnu". *Tanzimat-Değişim Sürecinde Osmanlı İmparatorluğu*. Ed. Halil İnalcık-Mehmet Seyitdanlıoğlu. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları: 89-109.
- _____. 2016. *Devlet-i 'Aliyye Osmanlı İmparatorluğu Üzerine Araştırmalar-IV Âyânlar, Tanzimat, Meşrutiyet*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Karacaoğlu, M. Faruk. 2008. "1765-1768 Yılları Arasında Konya'da Sosyal ve Ekonomik Hayat (59 Numaralı Konya Şer'iyeye Siciline Göre)". Yüksek Lisans Tezi. Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Konya.
- Karagöz, Rıza. 2003. *Canikli Ali Paşa*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Karaman, Deniz. 2013. *18. Yüzyıldan Tanzimât'a Ankara İdâri, Askerî, Mâlî Tarih*. Ankara: Cedit Neşriyat.
- Köse, Ensar. 2013. "Âyanlar Çağında İçel Sancağında Sosyal Hareketlilik". Doktora Tezi. İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. İstanbul.

Çapanoğulları Örneğinde Osmanlı Devleti'nde Âyanlara Paye Tevcihi

- McGowan, Bruce. 2006. "Âyanlar Çağı, 1699-1812". *Osmanlı İmparatorluğu'nun Ekonomik ve Sosyal Tarihi (1600-1914)*. C. 2. Ed. İnalçık, Quataert. İstanbul: Eren Yayıncılık: 759-884.
- Mehmed Süreyya. 1308. *Sicill-i Osmanî Yâhûd Tezkire-i Meşâhîr-i Osmaniyye*. C. 1. İstanbul: Matbaa-i Âmire.
- _____. 1311. *Sicill-i Osmanî Yâhûd Tezkire-i Meşâhîr-i Osmaniyye*. C. 3. İstanbul: Matbaa-i Âmire.
- Mert, Özcan. 1980. *XVIII. ve XIX. Yüzyıllarda Çapanoğulları*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- _____. 1991. "Âyan". ss. 195-198 içinde *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. C. 4. İstanbul: TDV Yayınları.
- Mustafa Nuri Paşa. 2014. *Netâyicü'l-Vukû'ât, Kurumlarıyla Osmanlı Tarihi I-IV*. Haz. Yılmaz Kurt. 2. Baskı. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Mutağçieva, V. P. 1978. "XVIII. Yüzyılın Son On Yılında Ayanlık Müessesesi". *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi*. 31: 163-182.
- Nagata, Yuzo. 1997. *Tarihte Âyânlar Karaosmanoğulları Üzerinde Bir İnceleme*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Ocak, Ahmet Yaşar. 1992. "Bozok". ss. 321-322 içinde *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. C. 6. İstanbul: TDV Yayınları.
- _____. 2014. *Arı Kovanına Çomak Sokmak, Taşra Kökenli Bir Tarihçinin Sıradan Meslek Hayatı*. Söyleşi: Haşim Şahin. İstanbul: Timaş Yayınları.
- Orhonlu, Cengiz. 1967. "Osmanlı Teşkilâtına Aid Küçük Bir Risâle 'Risâle-i Terceme'". *Belgeler IV/7-8*: 39-47.
- _____. 1987. *Osmanlı İmparatorluğunda Aşiretlerin İskânı*. İstanbul: Eren Yayınları.
- Özcan, Abdülkadir. 2001. "Kapıcı". ss. 345-347 içinde *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. C. 24. İstanbul: TDV Yayınları.
- Özdeğer, Mehtap. 2000. "Osmanlı Devlet Teşkilatında Âyânın Mali ve İdari Yönetime Müdahale Devri-Ayrıca Misal Olarak: Musâdere Hukuku Uygulamasına Tâbi Tutulan Akça-kızanlık Âyânı, Zaîm El-hac Mustafa Ağa'nın Muhallefatı ve Serveti". *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası*. L/1-4: 69-132.
- Özkaya, Yücel. 1972. "Canikli Ali Paşa". *Belleten XXXVI/144*: 483-525.
- _____. 1978. "XVIII. Yüzyılın İlk Yarısında Yerli Ailelerin Âyânlıkları Ele Geçirileri ve Büyük Hânedânlıkların Kuruluşu". *Belleten XLII/168*: 667-723.
- _____. 1982. "Orta Anadolu'da Nizam-ı Cedidin Kuruluşu ve Kaldırılışı". *DTCF Atatürk'ün 100. Doğum Yılına Armağan Dergisi*: 509-536.
- _____. 1994. *Osmanlı İmparatorluğu'nda Âyânlık*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- _____. 1999. "Merkezî Devlet Yapısının Zayıflaması Sonuçları: Âyânlık Sistemi ve Büyük Hanedanlıklar". *Osmanlı*. C. 6: 165-173.
- Pakalın, Mehmet Zeki. 1983. *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*. C.1-3. 3. Baskı. İstanbul: MEB Basımevi.
- Parlatır, İsmail. 2011. *Osmanlı Türkçesi Sözlüğü*. 3. Baskı. Ankara: Yargı Yayınevi.

- Polat, Serkan. 2017. "Yenilikçi Bir Âyan: Çapanoğlu Süleyman Bey". Doktora Tezi. Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Ankara.
- Sabbâğ, Abbas. 2020. "Mîrâhur". ss. 141 içinde *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. C. 30. Ankara: TDV Yayınları.
- Sakaoğlu, Necdet. 1998. *Anadolu Derebeyi Ocaklarından Köse Paşa Hanedanı*. 2. Baskı. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Serbestoğlu, İbrahim. 2006. "Trabzon Valisi Canikli Tayyar Mahmud Paşa İsyanı ve Caniklizâdelerin Sonu (1805-1808)". *Uluslararası Karadeniz İncelemeleri Dergisi* 1/1: 89-105.
- Shaw, Stanford J. 2008. *Eski ve Yeni Arasında: Sultan III. Selim'in Yönetiminde Osmanlı İmparatorluğu (1789-1807)*. Çev. Hür Güldü. İstanbul: Kapı Yayınları.
- Sümer, Faruk. 1974. "Bozok Tarihine Dair Araştırmalar I". *Cumhuriyetin 50. Yıldönümü Anma Kitabı*. Ankara: Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Yayınları: 309-355.
- Texier, Charles. 1340. *Küçük Asya*. C. 3. Müt. Ali Suad. İstanbul: Matbaa-i Âmire.
- Uluçay, M. Çağatay. 1955. *18 ve 19. Yüzyıllarda Saruhan'da Eşkıyalık ve Halk Hareketleri*. İstanbul: Berksoy Basımevi.
- Unan, Fahri. 2007. "Pâye". ss. 193-194 içinde *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. C. 34. İstanbul: TDV Yayınları.
- Uzunçarşılı, İsmail Hakkı. 1971. "Nizam-ı Cedid Ricalinden Kadı Abdurrahman Paşa I". *Belleten* XXXV/138: 245-302.
- _____. 1974. "Çapan Oğulları". *Belleten* XXXVIII/150: 215-261.
- Ürekli, Bayram. 2000. "17. Yüzyılda Osmanlı Taşra Teşkilatında Görevliler: Konya Örneği". *Uluslararası Kuruluşunun 700. Yıl Dönümünde Bütün Yönleriyle Osmanlı Devleti Kongresi*, 7-9 Nisan 1999. Konya: Selçuk Üniversitesi Yayınları: 707-718.
- Yaycıoğlu, Ali. 2010. "Sened-i İttifak (1808): Osmanlı İmparatorluğu'nda Bir Ortaklık ve Entegrasyon Denemesi". *Nizâm-ı Kâdîm'den Nizâm-ı Cedîd'e III. Selim ve Dönemi*. Ed. Seyfi Kenan. İstanbul: İSAM Yayınları: 667-709.
- _____. 2016. *Partners of the Empire-The Crisis of the Ottoman Order in the Age of Revolutions*. California: Stanford University Press.

